

ΑΣΙ Χώρος

Κείμενα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Ανάπτυξης

2018

27

Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Επιστημονικό Περιοδικό

αειχώρος

Διεύθυνση:
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ
Πεδίον Άρεως, 383 34 ΒΟΛΟΣ
<http://www.aeihoros.gr>, e-mail: aeihoros@prd.uth.gr
τηλ.: 24210 – 74486

Επιμέλεια έκδοσης: Εύη Κολοβού
Λαγού: Παναγιώτης Μανέτος
Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιώργος Παρασκευάς-Παναγιώτης Μανέτος

	Μιμής, Α, Στάμου, Μ.	4
	Συγκριτική Εξέταση των Λογισμικών Χωρικής Οικονομικής	
	Καρκάνης, Δ.	21
	«Αθήνα καλεί Πεκίνο»:	
	Αναδρομική ανάλυση της εξέλιξης των ελληνικών εξαγωγών αγαθών στην Κίνα (1995-2015)	
	Γιαννακού, Α., Σαλάτα, Κ.Δ.	43
	Πράσινη Υποδομή:	
	Ανασκόπηση της συμβολής στις αστικές περιοχές και διερεύνηση των προβλέψεων του ελληνικού συστήματος σχεδιασμού	
	Ντριάνκος, Ι., Ποζουκίδου, Γ.	76
	Αστική διάχυση:	
	Μεθοδολογία και δείκτες μέτρησης για τις ελληνικές πόλεις	
	Αγγελίδου, Μ.	109
	Προς Ένα Ολοκληρωμένο Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού για την πόλη της Θεσσαλονίκης στο Μοντέλο της Αστικής Ανθεκτικότητας	
	Δούκισσας, Λ., Κατσιγιάννη, Ξ.	144
	Περιβαλλοντικοί Κίνδυνοι και Διαχείριση Υδατικών Πόρων στις Νησιωτικές Περιοχές των Κυκλάδων: Η Περίπτωση της Άνδρου	
	Πορτοκαλίδης, Κ.	173
	Ο Συντελεστής Δόμησης ως κρίσιμη χωρική μεταβλητή σχεδιασμού: Το παράδειγμα της Αλεξανδρούπολης	
	ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ	
	Σκάγιαννης Π.	196
	Andreasen, N., Pantzou, N., Papadopoulos, D., & Darlas, (Επιμέλεια) (2017) <i>Unfolding a Mountain A Historical Archaeology of Modern and Contemporary Cave Use on Mount Pelion</i>	

Προς Ένα Ολοκληρωμένο Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού για την πόλη της Θεσσαλονίκης στο Μοντέλο της Αστικής Ανθεκτικότητας

Μαργαρίτα Αγγελίδου

Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Στόχος του άρθρου είναι η χρηστική αποτίμηση των γεγονότων που συνέβησαν στη Θεσσαλονίκη από τις αρχές του 20ου αιώνα έως σήμερα και εν συνεχεία η παροχή κατευθύνσεων για τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου πλαισίου αστικού και πολυεοδομικού σχεδιασμού για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας της πόλης. Μεθοδολογικά διερευνώνται οι βασικές αρχές σχεδιασμού και τα διαθέσιμα εργαλεία για την αστική ανθεκτικότητα όπως προκύπτουν από την πρόσφατη βιβλιογραφία, και εν συνεχεία μεταφέρονται στο πλαίσιο της υπό εξέταση πόλης. Οι βασικές αρχές χωρικού σχεδιασμού για την ανθεκτικότητα αφορούν τη συμπαγή ανάπτυξη, την προσβασιμότητα, την πολυλειτουργικότητα, τη συνδεσιμότητα και τη διαμερισματοποίηση. Οι αρχές αυτές πλαισιώνονται από μια σειρά εργαλείων, που αναφέρονται ειδικότερα στην ύπαρξη του κατάλληλου μίγματος αστικής διαχείρισης, την αξιοποίηση της προηγούμενης εμπειρίας, την ενθάρρυνση του συμμετοχικού σχεδιασμού και την πρόβλεψη ειδικών παρεμβάσεων σε περιοχές ή τομείς που χρήζουν ειδικής προσοχής. Διαπιστώνεται ότι σήμερα η Θεσσαλονίκη πάσχει όσον αφορά την ικανότητά της σε όρους προσαρμοστικού σχεδιασμού. Επίσης ελλείπουν τα απαραίτητα στοιχεία που θα επέτρεπαν τη χάραξη στοχευμένων δράσεων. Παρά τις αντιξοότητες, η μέχρι σήμερα ιστορία της πόλης έχει δείξει την ικανότητά της να αναδιοργανώνεται έπειτα από φυσικά και κοινωνικά πλήγματα, και τα τελευταία χρόνια γίνονται μικρά και σταθερά βήματα για την ενίσχυση της εκ των κάτω συμμετοχής. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν συνθέτονται σε προτάσεις για τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου πλαισίου χωρικού σχεδιασμού που μπορεί να ενισχύσει την ανθεκτικότητα στην πόλη της Θεσσαλονίκης.

Λέξεις κλειδιά

Θεσσαλονίκη, αστική ανθεκτικότητα, προσαρμοστικός σχεδιασμός, μοντέλο αστικής ανάπτυξης

Towards an Integrated Spatial Planning Framework for the City of Thessaloniki under the Urban Resilience Model

Abstract

The purpose of this paper is to perform an actionable assessment of the major incidents that have taken place in the city of Thessaloniki starting from the beginning of the 20th century up to today, and in sequence the provision of directions for the development of an integrated spatial planning framework for the city of Thessaloniki toward urban resilience. In terms of methodology, the central design principles and tools driving urban resilience are investigated through the recently published literature, and afterwards these principles are transferred into the context of the city examined. The specific attributes of spatial planning for resilience include compact development, accessibility, multi-functionality, connectivity and modularity. These attributes are framed by a series of tools, referring more specifically to the existence of a conducive urban management mix, capitalisation on previous experience, the encouragement of bottom up engagement and the provision of tailored interventions in areas or sectors that call for special attention. It is observed that today Thessaloniki suffers from a deficit with regards to its adaptive planning capabilities. There is also shortness of data that would allow the planning of targeted actions. Despite the difficulties, the history of the city up to today has demonstrated its ability to reorganise after natural and social disasters, while in recent years small and steady steps to enforce public participation have been made. The conclusions of the paper are synthesized into suggestions about the development of an integrated spatial planning framework which can be used to enhance resilience in the city of Thessaloniki.

Keywords

Thessaloniki, urban resilience, adaptive planning, urban development model

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα πρόσφατα χρόνια το θέμα της αστικής ανθεκτικότητας έχει απασχολήσει εκτενώς τη διεθνή βιβλιογραφία. Ταυτόχρονα, όλο και περισσότεροι οργανισμοί και φορείς άσκησης πολιτικής προβάλλουν την "ανθεκτικότητα" ως ένα μοντέλο ουσιαστικής και στοχευμένης αστικής ανάπτυξης. Έτσι, το ερώτημα του πως η αστική ανθεκτικότητα μπορεί να επιτευχθεί στην πράξη γίνεται όλο και πιο επίκαιρο (Wagenaar and Wilkinson, 2013), με τις διοικήσεις των πόλεων να αναζητούν τις επιχειρησιακές κατευθύνσεις που πρέπει να

ακολουθήσουν προκειμένου να είναι καλύτερα προετοιμασμένες απέναντι στις προκλήσεις και τα απρόσμενα κοινωνικο-οικονομικά γεγονότα που συμβαίνουν μέσα στον φυσικό χώρο.

Το παρόν άρθρο ανταποκρίνεται στην πρόκληση αυτή, έχοντας ως στόχο τη χρηστική αποτίμηση των συνθηκών και γεγονότων που επηρεάζουν –θετικά ή αρνητικά– την ανθεκτικότητα της Θεσσαλονίκης, και εν συνεχεία την παροχή κατευθύνσεων χωρικού σχεδιασμού για την ενίσχυση της ανθεκτικότητάς της.

Έναυσμα για τη συγγραφή του παρόντος άρθρου υπήρξε το Πρόγραμμα URBACT III "Resilient Europe" (URBACT, 2015). Ο Δήμος Θεσσαλονίκης, μέσω του προγράμματος αυτού, διερευνά για την περίοδο 2015-2018 τους πιθανούς τρόπους ενίσχυσης της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής ανθεκτικότητας της πόλης μέσα από τα πολλαπλά οφέλη της βιώσιμης κινητικότητας στην τοπική κοινωνία και τις παρακείμενες χρήσεις γης. Η έναρξη της δεύτερης φάσης του προγράμματος έγινε τον Οκτώβριο του 2016 και αφορά τη σύνταξη ενός σχεδίου δράσης (action plan) μέσα από διαβούλευση και ενεργό συμμετοχή των μελών της Ομάδας Τοπικής Υποστήριξης. Ταυτόχρονα υπάρχει η συμμετοχή του Δήμου Θεσσαλονίκης στην πρωτοβουλία "100 Ανθεκτικές Πόλεις" (100 Resilient Cities) που χρηματοδοτείται από το Ίδρυμα Rockefeller για την προώθηση και την ενίσχυση της ανθεκτικότητας σε 100 πόλεις από όλο τον κόσμο. Ο Δήμος Θεσσαλονίκης (όπως και ο Δήμος Αθηναίων) εντάχθηκε στο δίκτυο των 100 Ανθεκτικών Πόλεων τον Νοέμβριο του 2011 και το αντίστοιχο γραφείο Αστικής Ανθεκτικότητας δημιουργήθηκε το Μάρτιο του 2016. Στα πλαίσια του προγράμματος, διάρκειας 2015-2019, καταρτίστηκε και δημοσιεύτηκε τον Μάιο του 2017 η Στρατηγική Αστικής Ανθεκτικότητας «Θεσσαλονίκη 2030» και σήμερα το Στρατηγικό σχέδιο βρίσκεται σε φάση υλοποίησης (Δήμος Θεσσαλονίκης, 2017α). Τα προγράμματα αυτά δίνουν μια μοναδική ευκαιρία για τη συγκρότηση και υλοποίηση ενός συνεκτικού και ρεαλιστικού πλαισίου χωρικού και σχεδιασμού για τη Θεσσαλονίκη. Καθίσταται επομένως σαφές, ότι το θέμα του πως η Θεσσαλονίκη μπορεί να γίνει πιο ανθεκτική με όρους αστικής ανάπτυξης γίνεται όλο και πιο επίκαιρο.

Συμβάλλοντας στην προσπάθεια αυτή, το παρόν άρθρο διερευνά τις βασικές αρχές της αστικής ανθεκτικότητας όπως προκύπτουν από την πρόσφατη έρευνα, μεταφέροντάς τες εν συνεχεία στο πλαίσιο της Θεσσαλονίκης. Ειδικότερα, στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται και αναλύεται η προέλευση, η έννοια και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του χωρικού σχεδιασμού για την ανθεκτικότητα. Στο τρίτο κεφάλαιο το κάθε ένα από τα προηγούμενα χαρακτηριστικά μεταφέρεται στο χώρο της πόλης της Θεσσαλονίκης μέσα από την πρόσφατη ιστορία της και τη σημερινή κατάσταση, καταδεικνύοντας τα δυνατά και τα αδύναμα σημεία όσον αφορά τις προοπτικές βελτίωσης της ανθεκτικότητάς

της. Το άρθρο κλείνει με το κεφάλαιο των συμπερασμάτων, όπου συνθέτονται τα κύρια αποτελέσματα που προκύπτουν από την προηγούμενη ανάλυση και προτείνεται ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας της πόλης.

2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

2.1 Η έννοια της αστικής ανθεκτικότητας μέσα από σύγχρονες θεωρήσεις

Η ανθεκτικότητα ως έννοια χρησιμοποιείται εδώ και δεκαετίες στις επιστήμες της φυσικής και της ψυχολογίας για να περιγράψει την ικανότητα ενός αντικειμένου να επανέρχεται στην αρχική του θέση μετά από μία κρούση. Χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην επιστήμη της οικολογίας από τον Holling (1973), ως μέτρο της ικανότητας των οικοσυστημάτων να απορροφούν τις αλλαγές και να αναδιοργανώνονται προς μια νέα κατάσταση ισοροπίας. Οι Carpenter et al. (2001), αναφέρουν τις εξής παραμέτρους που προσδιορίζουν την ανθεκτικότητα ενός οικοσυστήματος: (1) το μέγεθος της διαταραχής που ένα σύστημα μπορεί να απορροφήσει διατηρώντας τη βασική δομή και λειτουργία του, (2) τον βαθμό που το σύστημα είναι ικανό να αυτό-οργανώνεται, και (3) τον βαθμό που το σύστημα μπορεί να ενισχύσει την ικανότητά του για μάθηση και προσαρμογή.

Μετά την εισαγωγή της το 1973, η ανθεκτικότητα σύντομα εισχώρησε και στο πεδίο των πολιτικών για την αστική ανάπτυξη, και δεν άργησε να ενσωματωθεί στην ατζέντα διεθνών, εθνικών και τοπικών πρωτοβουλιών (Evans, 2011; Martin-Breen and Anderies, 2011). Ο όγκος της βιβλιογραφίας που αφορά την ανθεκτικότητα και τις απρόσμενες οχλήσεις των κοινωνιών αυξήθηκε εκθετικά κατά τη διάρκεια της περασμένης δεκαετίας (Lu and Stead, 2013). Η βιβλιομετρική ανάλυση των Meerow et al. (2016) έδειξε ότι στη βιβλιογραφία υπάρχουν συνολικά 25 διαφορετικοί ορισμοί της αστικής ανθεκτικότητας και 172 επιστημονικές δημοσιεύσεις. Ένας επιχειρησιακός ορισμός -για την αστική ανθεκτικότητα αυτήν τη φορά- είναι αυτός που δίνεται από τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ): ‘Ανθεκτικές είναι οι πόλεις που είναι ικανές να απορροφούν, να προσαρμόζονται, να μεταβάλλονται και να προετοιμάζονται απέναντι σε παρελθόντα και μελλοντικά σοκ και πιέσεις, έτσι ώστε να εξασφαλίζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη, την ευημερία και την χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη’ (OECD, 2016). Ο ορισμός αυτός υιοθετείται και στην παρούσα εργασία λόγω της πληρότητας, της ευρείας διάδοσής του και της επιχειρησιακής κατεύθυνσης που δίνει.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα γεγονότα που δοκιμάζουν την αστική ανθεκτικότητα μπορεί να είναι απρόσμενα – τύπου σοκ- ή να αφορούν χρόνιες πιέσεις από αλληπάλληλα μικρογεγονότα που καταπονούν συνολικά το αστικό σύστημα (Lechner, 2015; Martin-Breen and Anderies, 2011). Τέτοια γεγονότα αφορούν δομικές αλλαγές της οικονομίας

(συνήθως αλλαγές στην παραγωγική βάση, π.χ. αποβιομηχάνιση), οικονομικές κρίσεις (π.χ. ελληνική κρίση χρέους), μεταναστευτικές ροές (π.χ. πρόσφατη μεταναστευτική κρίση), φυσικές καταστροφές (σεισμοί, πλημμύρες, ακραία καιρικά φαινόμενα), ανθρωπογενείς καταστροφές (βιομηχανικά ατυχήματα, τρομοκρατικά χτυπήματα), πανδημίες και επιδημίες, διαταραχές στην παροχή ενέργειας και αλλαγές στην ηγεσία/διακυβέρνηση μιας πόλης (OECD, 2016; Šucha, 2015; ARUP and Engineers Without Borders-UK, 2012). Με βάση τα προηγούμενα, οι Ελληνικές πόλεις, ως πόλεις των οποίων η ανθεκτικότητα δοκιμάζεται συστηματικά τα τελευταία χρόνια, αποτελούν ιδανικές μελέτες περίπτωσης.

Ανεξάρτητα από τα στενά πλαίσια των ορισμών, σήμερα η αστική ανθεκτικότητα χρησιμοποιείται με διάφορους τρόπους και νοήματα. Η ταχεία αστικοποίηση και ο πολλαπλασιασμός των μεγα-πόλεων καταδεικνύουν την ανάγκη για πόλεις που διαθέτουν την ικανότητα να απορροφούν τις πιέσεις της πληθυσμιακής αύξησης, των παγκόσμιων οικονομικών κρίσεων, των μαζικών μεταναστευκών ροών και των περιβαλλοντικών καταστροφών (Desouza and Flanery, 2013). Η ανθεκτικότητα αναφέρεται τόσο στην προετοιμασία για την ελαχιστοποίηση των οχλήσεων που προκύπτουν από την αλλαγή, όσο και στις δράσεις για την αντιμετώπιση της διαταραχής, αφού αυτή έχει συμβεί (Lu and Stead, 2013). Επίσης αναφέρεται, εκτός από τον μετριασμό των επιπτώσεων μιας πίεσης/σοκ, και στην επαναφορά σε κατάσταση ισοροπίας και στη βελτιστοποίηση των ιδιοτήτων του ίδιου του συστήματος μπροστά στις πιέσεις (Martin-Breen and Anderies, 2011). Η Wilkinson (2012) προτείνει ότι η πιο σημαντική συνεισφορά της κοινωνικό-οικολογικής ανθεκτικότητας στον χωρικό σχεδιασμό είναι ο διττός ρόλος της – μπορεί να χρησιμοποιηθεί όχι μόνο για τη διερεύνηση ή ερμηνεία ενός ή περισσότερων προβλημάτων, αλλά ακόμη και για την επίλυσή τους.

Συνολικά, η ανθεκτικότητα αναδεικνύει σύνθετες προκλήσεις αναφορικά με τον αστικό προγραμματισμό και σχεδιασμό. Ο δρόμος προς την ανθεκτικότητα προϋποθέτει μια νέα αντίληψη απέναντι στην αστική και κοινωνική καινοτομία και την εφαρμογή προγραμμάτων για την ανάπτυξη (Ahern, 2011). Είναι σαφές, πάντως, ότι ως δυναμικό, κοινωνικό-οικολογικό σύστημα, η πόλη βρίσκεται σε μια διαδικασία συνεχόμενων μεταβολών και προσαρμογής στις νέες συνθήκες. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να νοείται ως μια διαδικασία προσαρμογής, και όχι ως μια διαδικασία αυτόματης αποκατάστασης των χαμένων ισορροπιών. Άλλωστε η ανθεκτικότητα αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην ικανότητα των συστημάτων να μαθαίνουν και να προσαρμόζονται σε νέες συνθήκες (Collier et al., 2013).

Καθώς το ζήτημα της αστικής ανθεκτικότητας είναι εξαιρετικά επίκαιρο και έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον πολλών πόλεων, προσεγγίστηκε και από δημόσιους και κοινωφελείς οργανισμούς και εταιρίες συμβούλων (ARUP and Engineers Without

Borders-UK, 2012, The Rockefeller Foundation and ARUP, 2015). Σε κάθε περίπτωση, όμως, κάθε πόλη αποτελεί μια ξεχωριστή περίπτωση, και συνεπώς ο τρόπος που μετράται και τεκμηριώνεται η ανθεκτικότητα είναι υπό διαπραγμάτευση. Επειδή η ανθεκτικότητα -όπως και η βιωσιμότητα- είναι έννοια αφηρημένη, είναι δύσκολο να προσδιορίσει κανείς συγκεκριμένες μεθοδολογίες επίτευξής της. Αντιθέτως, πρέπει κανείς να αναρωτηθεί τι σημαίνει "ανθεκτικότητα" για την κάθε πόλη, πώς πρέπει να οργανώνονται τα στοιχεία του αστικού συστήματος και ποιές πρέπει να είναι οι μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις, ώστε να μεγιστοποιείται η ανθεκτικότητά της στο σύνολο (Desouza and Flanery, 2013; Martin-Breen and Anderies, 2011).

2.2 Χωρικός Σχεδιασμός στο Πλαίσιο της Ανθεκτικότητας

Η βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων συμπληρώνει και υποστηρίζει την ανθεκτικότητά τους (Καυκαλάς κ.α., 2015). Οι πολιτικές συμπαγούς πόλης, που αναφέρονται στις υψηλές πυκνότητες, στη συμβατότητα των χρήσεων γης, στην καλή εξυπηρέτηση με δημόσια μέσα μεταφοράς και την προσβασιμότητα σε τοπικές εξυπηρετήσεις και χώρους εργασίας μπορούν να βοηθήσουν τις πόλεις να ανταποκριθούν πιο αποτελεσματικά σε δημογραφικές αλλαγές, όπως η γήρανση του πληθυσμού, η μείωση των γεννήσεων κ.α. (OECD, 2016; United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2015). Παρόλα αυτά, είναι χρήσιμο να έχουμε υπόψη ότι η συμπαγής ανάπτυξη και γενικά οι κατευθύνσεις σχεδιασμού στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης είναι συμβατές με την ανθεκτικότητα μόνο όταν πληρούν και άλλες προϋποθέσεις σχεδιασμού, όπως αναλυτικά αναφέρονται στις επόμενες παραγράφους.

Ειδικότερα, ως κεντρική αρχή ανθεκτικότητας και προσαρμοστικού σχεδιασμού προβάλλεται η πολυλειτουργικότητα. Με την πολυλειτουργικότητα νοείται η ανάμιξη και η εναλλαγή χρήσεων (ARUP and Engineers Without Borders-UK, 2012), η οποία μπορεί να λαμβάνει χώρα όχι μόνο με χωρικούς, αλλά και χρονικούς όρους. Πρακτικά, στο πλαίσιο της αστικής ανθεκτικότητας, η πολυλειτουργικότητα είναι σημαντική γιατί προσφέρει τη δυνατότητα ταυτόχρονων και ποικίλων αντιδράσεων (response diversity) απέναντι στα πλήγματα που εμφανίζονται. Με βάση τις αρχές του προσαρμοστικού σχεδιασμού, τα προγράμματα και σχέδια χωρικής ανάπτυξης αντιμετωπίζονται ως σενάρια για το πως οι διάφορες πολιτικές ή έργα θα επηρεάσουν συγκεκριμένες αστικές λειτουργίες (Ahern, 2011).

Επιπροσθέτως, στη βιβλιογραφία για την αστική ανθεκτικότητα δίνεται έμφαση στην πολυεπίπεδη συνδεσιμότητα, δηλαδή εκείνη μεταξύ διαφορετικών δικτύων (π.χ. δίκτυο αστικών εξυπηρετήσεων με δίκτυο μεταφορών). Η θεώρηση αυτή βασίζεται στην αντίληψη της πόλης ως ενός συνόλου συστημάτων, όπου η ύπαρξη μιας αδύναμης σύνδεσης

μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις και σε επόμενες συνδέσεις, αλλά και σε ολόκληρο τον αστικό οργανισμό (Ahern, 2011, Martin-Breen and Anderies, 2011). Στο προηγούμενο, οι Desouza and Flanery (2013) συμπληρώνουν ότι η σημερινή τεχνική πολυπλοκότητα των αστικών δικτύων αυξάνει τον κίνδυνο επηρεασμού της ορθής λειτουργίας και άλλων δικτύων. Γενικά, όσο μεγαλύτερο είναι το αστικό οικοδόμημα, τόσο πιο εκτεταμένα είναι και τα συστήματα που το απαρτίζουν, και συνεπώς τόσο πιο εκτεθειμένη είναι και η πόλη σε απρόβλεπτες καταστάσεις (OECD, 2016).

Ως τρόποι αντιμετώπισης των προηγούμενων, στη βιβλιογραφία προτείνονται η πρόβλεψη πλεονάζουσας χωρητικότητας και εφεδρικών δικτύων (redundancy) και η διαμερισματοποίησή τους (modularization), αυξάνοντας το βαθμό αυτονομίας και την ικανότητά τους για αυτό-οργάνωση. Τα αστικά συστήματα μετατρέπονται σε διανεμημένα ή αποκεντρωμένα (distributed/decentralized systems). Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται ο επιμερισμός των κινδύνων κατά μήκος γεωγραφικών περιοχών, πολλαπλών συστημάτων και χρονικών ζωνών, τα οποία ελέγχονται από αποκεντρωμένα σημεία ελέγχου και λήψης αποφάσεων (Ahern, 2011, Martin-Breen and Anderies, 2011) και ταυτόχρονα εξασφαλίζεται μια πιο συνεχόμενη παροχή κρίσιμων υπηρεσιών (The Rockefeller Foundation and ARUP, 2015, The World Bank, 2015, ARUP and Engineers Without Borders-UK, 2012). Με ανάλογη λογική, ο Lechner (2015) προτείνει τη δημιουργία μικρών λειτουργικών ενότητων –χωρικών συστάδων (clusters), σε κοντινές αποστάσεις ανάμεσα στις διάφορες οντότητες, γεγονός που τους επιτρέπει να υποστηρίξουν η μία την άλλη σε περίπτωση ανάγκης.

2.3 Διαχειριστικό Μίγμα με έμφαση στην ευελιξία, την προσαρμοστικότητα και τον συντονισμό

Τα πρόσφατα χρόνια, πολεοδόμοι και εμπλεκόμενοι φορείς έχουν συνειδητοποιήσει ότι είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί η απόλυτη ασφάλεια των πόλεων μέσω του ad hoc σχεδιασμού - στην πραγματικότητα κανένας κίνδυνος δεν μπορεί να εξαιρεθεί απολύτως μέσω του σχεδιασμού και γι' αυτό πρέπει να υπάρχουν περιθώρια για ελαστικότητα στη λήψη αποφάσεων την κρίσιμη ώρα που θα εμφανιστούν αυτοί οι κίνδυνοι (Lu and Stead, 2013). Άλλωστε οι διάφοροι κίνδυνοι μπορεί να μεταβάλλονται με το πέρασμα του χρόνου, ή διαφορετικοί κίνδυνοι να συνδυάζονται μεταξύ τους (United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2015, Σαουντζάκη, 2015).

Σε διαχειριστικό επίπεδο (πριν, κατά τη διάρκεια, και μετά την εκάστοτε αλλαγή) είναι απαραίτητο να υπάρχει ευελιξία και να σκεφτόμαστε για την ανθεκτικότητα με ολιστικό τρόπο (Navracsics, 2015). Το γεγονός ότι τα αστικά συστήματα βρίσκονται συνεχώς σε κατάσταση αναδιοργάνωσης έρχεται συχνά σε αντίθεση με την άκαμπτη νομοθεσία, τα στενά ορισμένα προγράμματα χρηματοδότησης και τον φυσικό σχεδιασμό βάσει αυστηρά

ορισμένων χρήσεων γης και ασύνδετων λειτουργικά αστικών περιοχών (Beilin et al., 2013). Οι φυσικές και οικολογικές καταστροφές, από την άλλη, δεν αναγνωρίζουν διοικητικά όρια και αρμοδιότητες (Fink-Hooijer, 2015). Προκειμένου να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά αυτές οι προκλήσεις, οι ανθεκτικές πόλεις δίνουν το περιθώριο στους κατοίκους, τα νοικοκυριά, τις επιχειρήσεις, τις ομάδες πολιτών και τους φορείς διακυβέρνησης να λαμβάνουν αποφάσεις και να ανταποκρίνονται άμεσα στις αλλαγές (OECD, 2016; Desouza and Flanery, 2013). Διαθέτουν εφεδρεία αστικών πόρων, έτσι ώστε όχι μόνο να αντέχουν στις πιέσεις, αλλά και να μπορούν να ανταποκριθούν σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης ή απρόσμενα αυξημένης ζήτησης (OECD, 2016).

Ένα ακόμη βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του διαχειριστικού μίγματος των ανθεκτικών πόλεων είναι η προσαρμοστικότητα: τα συστήματά τους τροποποιούνται όσον αφορά τις διαδικασίες, για να ανταποκριθούν καλύτερα στις εκάστοτε ανάγκες (OECD, 2016). Με βάση τη θεωρία της μη ισορροπίας (non-equilibrium theory), την πολυπλοκότητα και τη μη-γραμμικότητα, η πιο πρόσφατη απόψη για την ανθεκτικότητα στις πόλεις δίνει έμφαση στην προσαρμοστική μάθηση (adaptive learning) (Evans, 2011). Εδώ υπεισέρχεται η έννοια του "προσαρμοστικού σχεδιασμού". Τα αστικά συστήματα είναι πιο ανθεκτικά όταν μπορούν να αναδιοργανώνονται, να αναπτύσσονται και καινοτομούν, ενώ είναι πιο εκτεθειμένα σε πιέσεις όταν είναι άκαμπτα, στατικά και συντηρητικά (Fernandes and Chamusca, 2014) –ένα ανθεκτικό σύστημα πρέπει να μπορεί να προσαρμόζεται δυναμικά στις μεγάλες αλλαγές χωρίς να σταματήσει να λειτουργεί, ακόμη και αν αυτό σημαίνει ότι θα λειτουργεί με διαφορετικό τρόπο (Lechner, 2015). Επειδή λοιπόν στην πραγματικότητα η αστική ταυτότητα και τα αστικά τοπία αναπτύσσονται κατά μήκος πολλών και διαφορετικών κλιμάκων και εξελίσσονται δυναμικά, μια προσαρμοστική προσέγγιση εκ μέρους του Σχεδιασμού για την αστική ανθεκτικότητα είναι πιο κατάλληλη (Beilin et al., 2013, Καυκαλάς κ.α., 2015, Collier et al., 2013, Evans, 2011, Martin-Breen and Anderies, 2011).

Είναι επίσης απαραίτητο οι προσπάθειες για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας στο χωρικό επίπεδο να μην υπονομεύουν τις προσπάθειες που γίνονται στο διοικητικό και αντίστροφα (Wagenaar and Wilkinson, 2013). Τουναντίον, η αστική ανθεκτικότητα ενισχύεται μέσα από τον συντονισμό των πόρων και των ενεργειών ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης, από το εθνικό μέχρι το τοπικό – άλλωστε πολλά από τα προγράμματα αστικής ανθεκτικότητας που έχουν υιοθετηθεί από πόλεις εντάσσονται σε ευρύτερα εθνικά προγράμματα (OECD, 2016, United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2015, Σαπουντζάκη, 2007).

Εν τέλει, στη σχετική βιβλιογραφία η πόλη αντιμετωπίζεται ως ένα ολοκληρωμένο κοινωνικό-οικολογικό σύστημα (Evans, 2011). Η μεταστροφή προς το πρότυπο του

προσαρμοστικού σχεδιασμού προϋποθέτει την αντιμετώπιση του Σχεδιασμού ως μέσο για την μακροπρόθεσμη και ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη (Collier et al., 2013) και την αντιμετώπιση της κάθε πόλης ως μιας ξεχωριστής περίπτωσης –πρόσφατες μελέτες έχουν δείξει άλλωστε ότι ισχύει το ανάλογο και αναφορικά με την περιφερειακή ανθεκτικότητα (Ανδρικοπούλου κ.α., 2015β).

2.4. Προηγούμενη εμπειρία αντιμετώπισης προκλήσεων της ανθεκτικότητας

Στο πλαίσιο του προσαρμοστικού σχεδιασμού για την αστική ανάπτυξη, τα ήδη εφαρμοσμένα προγράμματα και σχέδια χωρικής ανάπτυξης λειτουργούν ως ‘πειράματα’, δηλαδή ως προηγούμενη εμπειρία από την οποία οι πολεοδόμοι -και γενικότερα όσοι ασχολούνται με την ανάπτυξη της πόλης- μπορούν να αποσπάσουν χρήσιμη γνώση που αφορά το παρόν και το μέλλον (Ahern, 2011, Frantzeskaki, 2016). Μάλιστα η μάθηση μέσα από την εμπειρία μπορεί να αφορά όχι μόνο αρνητικές, αλλά και θετικές εμπειρίες (Lu and Stead, 2013).

Επιπροσθέτως, πολλές από τις προκλήσεις της αστικής ανθεκτικότητας βρίσκονται στον τρόπο που η πόλη αναπτύχθηκε σε παρελθούσες εποχές, στις ξεπερασμένες υποδομές της και στα γεωπολιτικά της χαρακτηριστικά –όπως για παράδειγμα μια ευαισθησία σε πλημμύρες (Collier et al., 2013; Σαπουντζάκη, 2007). Στον δρόμο προς την ανθεκτικότητα, οι πολεοδόμοι και οι φορείς σχεδιασμού είναι απαραίτητο να μπορούν να διακρίνουν ποιες διαδικασίες και ποια γεγονότα είναι πιθανό να πλήξουν την κοινωνική και περιβαλλοντική ισοροπία της πόλης (Ahern, 2011). Έτσι, κρίνεται απαραίτητη η αναζήτηση των αδύναμων σημείων της πόλης σε επίπεδο ανθεκτικότητας και στο ίδιο της το παρελθόν (OECD, 2016).

Οι παραπάνω αντιλήψεις, άλλωστε, συνάδουν πλήρως με τη λογική της μάθησης μέσα από την πράξη (learning-by-doing), που είναι κεντρικό χαρακτηριστικό του προσαρμοστικού σχεδιασμού και εκπαιδεύει ανθρώπους και φορείς στο να ανταποκρίνονται σε απρόσμενα γεγονότα και καταστάσεις (Ahern, 2011).

2.5. Στοχευμένες δράσεις και προγράμματα στις πιο αδύναμες περιοχές

Καθίσταται σαφές από τη βιβλιογραφία ότι υπάρχουν ορισμένα ειδικά προβλήματα του αστικού περιβάλλοντος τα οποία χρήζουν ειδικής προσοχής και διαχείρισης προκειμένου να ανοίξει ο δρόμος προς την ανθεκτικότητα. Τα ζητήματα αυτά αφορούν όχι μόνο κατευθύνσεις πολιτικής, αλλά και κατευθύνσεις που σχετίζονται με το σχεδιασμό, το χωρικό μοντέλο ανάπτυξης και τις χρήσεις γης, και γι' αυτόν το λόγο αναφέρονται ξεχωριστά στην παράγραφο αυτή.

Το πρώτο από αυτά τα ζητήματα αφορά την οικονομική δραστηριότητα, και ειδικότερα τις εμπορικές και επιχειρηματικές λειτουργίες της πόλης (Fernandes and

Chamusca, 2014, Kärholm et al., 2014, Cachinho, 2014). Ειδικότερα, οι Fernandes and Chamusca (2014) διαπιστώνουν ότι ενώ η υφιστάμενη παράδοση και κουλτούρα του Σχεδιασμού και το αντίστοιχο πλαίσιο άσκησης πολιτικής παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην ανθεκτικότητα του λιανικού εμπορίου, αυτή επηρεάζεται και από άλλους παράγοντες, όπως η παγκοσμιοποίηση και η επικράτηση της νεοφιλελεύθερης λειτουργίας της αγοράς. Επίσης η ανθεκτικότητα του λιανικού εμπορίου επηρεάζεται αρνητικά από τη μη συνεργασία διαφορετικών εμπορικών περιοχών –μάλιστα, ο έντονος μεταξύ τους ανταγωνισμός αποδυναμώνει την ανθεκτικότητά τους στο συνολικό επίπεδο. Στο ίδιο πνεύμα κινούνται και οι μελέτες των Kärholm et al. (2014) και Cachinho (2014), οι οποίοι ερευνούν τη σχέση του περιφερειακού και πολεοδομικού σχεδιασμού με την ανθεκτικότητα του αστικού λιανικού εμπορίου, διαπιστώνοντας ότι σχετίζεται άμεσα με τον ειδικό χαρακτήρα/εξειδίκευση του κάθε εμπορικού πυρήνα, καθώς και τη θέση του στο χωρικό δίκτυο των εμπορικών και άλλων χρήσεων.

Έμφαση δίνεται επίσης στο θέμα της κοινωνικής ενσωμάτωσης (OECD, 2016, The Rockefeller Foundation and ARUP, 2015, United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2012, United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2015, Καυκαλάς κ.α., 2015, Martin-Breen and Anderies, 2011). Η πρόσβαση στην αγορά εργασίας, η προσβασιμότητα σε υπηρεσίες, αλλά και η δυνατότητα και ικανότητα για εκ των κάτω συμμετοχή (βλ. επόμενη παράγραφο) αναπτύσσουν το κοινωνικό κεφάλαιο της πόλης και βοηθούν τις κοινωνίες να είναι πιο συνεκτικές και ανθεκτικές απέναντι σε σοκ και τις πέσεις. Οι προσπάθειες για την ενίσχυση της κοινωνικής ενσωμάτωσης έχουν σαφώς και χωρικές επιπτώσεις, οι οποίες αφορούν -κατ'ελάχιστον- την ισότιμη πρόσβαση σε υποδομές μεταφορών, εκπαίδευσης και υγείας, και την αντιμετώπιση φαινομένων όπως η γκετοποίηση και η ερημοποίηση.

Σε επίπεδο χωρικού σχεδιασμού, μια από τις κύριες μεθόδους διεθνώς για την αντιμετώπιση ειδικών προβλημάτων όπως η οικονομική παρακμή, η ερημοποίηση και η γκετοποίηση, είναι οι στοχευμένες αστικές αναπλάσεις των περιοχών στις οποίες αυτά εκδηλώνονται, και η συνακόλουθη επανάχρηση εγκαταλελειμμένων κτιριακών κελυφών. Η αναβάθμιση του δημόσιου χώρου των περιοχών αυτών, η επίλυση προβλημάτων προσβασιμότητας και η υιοθέτηση λύσεων βιωσιμότητας, είναι στις περιπτώσεις αυτές ουσιώδεις παράμετροι της επιτυχίας των προσπαθειών αναζωογόνησης (Καυκαλάς κ.α., 2015). Ο συμμετοχικός σχεδιασμός είναι βασικό συστατικό στοιχείο για την επιτυχία των προσπαθειών αναζωογόνησης, έτσι ώστε να δημιουργηθούν λύσεις που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των πολιτών και έχουν καλύτερες προοπτικές αποτελεσματικότητας και ανθεκτικότητας, όπως αναλύεται στην παράγραφο που ακολουθεί.

2.6. Εκ των κάτω συμμετοχή και υποστηρικτικά ψηφιακά εργαλεία

Τα τελευταία χρόνια γίνεται όλο και πιο κατανοητό ότι το κοινωνικό μας μέλλον συνδέεται άρρηκτα με την αντιμετώπιση των πόλεων ως οικοσυστημάτων, και ότι η οικονομική ανθεκτικότητα συνδέεται στενά με την κοινωνική ανθεκτικότητα (Fischer, 2015; Stigson, 2015, OECD, 2016, The Rockefeller Foundation and ARUP, 2015, United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2012). Επίσης αναγνωρίζεται ότι η γνώση των μη-ειδικών, ντόπιων κατοίκων και επιχειρηματιών έχει υψηλή προστιθέμενη αξία σε όρους αστικής διαχείρισης (Collier et al., 2013). Έτσι, η ανάδειξη της ανθεκτικότητας ως βάσης δημιουργίας πολιτικών για την ανάπτυξη έχει οδηγήσει σε μια μεταστροφή προς ένα πιο ολοκληρωμένο, δια-λειτουργικό και ανοιχτό σύστημα σχεδιασμού. Ένα τέτοιο σύστημα αντιμετωπίζει την εκ των κάτω συμμετοχή ως κεντρική στη διαδικασία του Σχεδιασμού (Collier et al., 2013), στοχεύει στη δημιουργία συμμαχιών ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα μέρη (United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2012, 2015; Σαπουντζάκη, 2007; Frantzeskaki, 2016) και δίνει έμφαση στη βασισμένη-στη-γνώση ανάπτυξη (Angelidou et al., 2012).

Οι κοινωνικές ομάδες και τα δίκτυά τους μπορούν κατά περίπτωση να λειτουργήσουν ως σημαντικές πηγές πληροφόρησης, μεταφορείς άρρηκτης γνώσης και συνδιαμορφωτές ταυτότητας, κουλτούρας και συνείδησης –έχουν, επιπλέον, την ευχέρεια να δρουν ευέλικτα και εφήμερα, ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες (Beilin et al., 2013; Giannini, 2015). Η συνεργασία μπορεί να αναφέρεται στο μοίρασμα καλών πρακτικών, τη μάθηση μέσα από την ανταλλαγή εμπειριών, και τη χρήση ποικίλων πόρων για την αντιμετώπιση καταστάσεων που απαιτούν συμπληρωματικές ικανότητες (Lechner, 2015). Επιπροσθέτως, η συμμετοχή κατοίκων και επιχειρήσεων στις πρωτοβουλίες για την ανθεκτική πόλη μπορεί να οδηγήσει στην αξιοποίηση καινοτόμων επιχειρηματικών μοντέλων (π.χ. crowdfunding ή συμπερίληψη προδιαγραφών ανθεκτικότητας στις συμβάσεις δημοσίων έργων με τους ιδιώτες κατασκευαστές) (The World Bank, 2015; United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2015). Έτσι λοιπόν, σήμερα λαμβάνουν χώρα οργανωμένες προσπάθειες να ενισχυθεί η συμμετοχή των χρηστών στον σχεδιασμό για την ανθεκτικότητα -οι εμπλεκόμενοι φορείς συνειδητοποιούν ότι πρέπει όχι να σχεδιάζουν για τους κατοίκους και τις επιχειρήσεις, αλλά να σχεδιάζουν μαζί τους, έτσι ώστε η πληροφορία και η ανατροφοδότηση να φτάνουν σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη (Desouza and Flanery, 2013).

Ταυτόχρονα, στο σύγχρονο κόσμο, τα τεχνολογικά, οικονομικά και πολιτικά περιβάλλοντα μεταβάλλονται με ταχύτατους ρυθμούς, και η καινοτομία σε περιοχές όπως οι τεχνολογίες πληροφορίας, η ενέργεια και η βιοτεχνολογία επηρεάζουν σημαντικά την ατζέντα της διοίκησης και των επιχειρήσεων (Stigson, 2015). Μια πόλη με αυξημένες

επιδόσεις σε επίπεδο καινοτομίας είναι και πιο ανθεκτική, γιατί οι πόλεις που καινοτομούν είναι πιο προσαρμοστικές (OECD, 2016).

Έχοντας λοιπόν τεκμηριώσει τη σημασία της εκ των κάτω συμμετοχής, ας στραφούμε τώρα στον ρόλο που η τεχνολογία, και ειδικότερα οι Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) μπορούν να παίξουν στην αλλαγή αυτή. Δύο τρόποι υπάρχουν να ενισχύσει κανείς την ανθεκτικότητα αναλαμβάνοντας δράση σε επίπεδο τεχνολογίας. Ο πρώτος αφορά τις ευφυείς ή έξυπνες πόλεις (Komninos, 2015) και τα έξυπνα εργαλεία που μπορούν να λαμβάνουν, να επεξεργάζονται και να εντοπίζουν διαφαινόμενες τάσεις χρησιμοποιώντας τον τεράστιο όγκο δεδομένων που παράγονται μέσα στην πόλη (Angelidou, 2016; Angelidou, 2015β; Angelidou, 2014). Η άμεση πρόσβαση σε δεδομένα που αφορούν κινδύνους και αδυναμίες παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη διαδικασία αυτή (United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2012). Τα δεδομένα αυτά –τα λεγόμενα ‘Μεγάλα Δεδομένα’ (Big Data) – απαρτίζονται από (i) ιστορικά δεδομένα (π.χ. δεδομένα που έχουν αποθηκευμένα οι υπηρεσίες και οι οργανισμοί της πόλης σχετικά με τις μεταφορές, την οικονομία, την επιχειρηματικότητα, την ανεργία, το περιβάλλον), (ii) δεδομένα που προέρχονται από τους ίδιους τους χρήστες της πόλης (π.χ. στοιχεία από πλατφόρμες συλλογικής καινοτομίας και πληθοπορισμού ή δεδομένα που ‘ανεβάζουν’ οι ίδιοι οι χρήστες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης) και (iii) δεδομένα πραγματικού χρόνου που παράγονται και αποθηκεύονται αυτόματα μέσω πλήθους τεχνολογιών (π.χ. αισθητήρες μέτρησης του κυκλοφοριακού φόρτου ή στοιχείων του περιβάλλοντος). Η απεικόνιση όλων των παραπάνω είναι θεμιτό να γίνεται μέσα από γεω-χωρικές πλατφόρμες –ένα ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο σχεδιασμού για την ανθεκτικότητα, που μπορεί ταυτόχρονα να λειτουργήσει και ως πλατφόρμα αντίδρασης σε περιπτώσεις κρίσης (Collier et al., 2013, United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2015, The World Bank and Global Facility for Disaster Reduction and Recovery, 2013). Χρησιμοποιώντας εφαρμογές και εργαλεία έξυπνης πόλης, μπορούμε όχι μόνο να εντοπίσουμε μακρόχρονες τάσεις και αδυναμίες που απειλούν την αστική ανθεκτικότητα, αλλά και να προωθήσουμε τη βασισμένη-στη-γνώση αστική ανάπτυξη (Angelidou et al., 2012).

Ο δεύτερος τρόπος αφορά στην ανθεκτικότητα των ίδιων των αστικών συστημάτων που λειτουργούν με βάση την τεχνολογία. Τα ‘έξυπνα’ συστήματα μπορούν να αφήσουν μια πόλη εκτεθειμένη, υπονομεύοντας την ανθεκτικότητά της αν δεν αποτελούν αντικείμενο χρήστης και συστηματικής διαχείρισης (Desouza and Flanery, 2013). Όλες οι τεχνολογίες, συμπεριλαμβανομένων των ψηφιακών συστημάτων και υπηρεσιών, αντιμετωπίζουν υπαρκτούς κινδύνους αστοχίας – σε Ευρωπαϊκό επίπεδο έχουν μάλιστα ήδη γίνει σημαντικές κινήσεις για την κυβερνο-ανθεκτικότητα (Nordvik, 2015). Οι απειλές που μπορούν να αντιμετωπίσουν τα αστικά συστήματα και οι υποδομές που περιλαμβάνουν

κάποιο είδος τεχνολογίας μπορούν να ταξινομηθούν σε φυσικές (καταστροφή/απώλεια μέρους ή του συνόλου του τεχνικού συστήματος), ψηφιακές (επιθέσεις από hackers) και γενικές (εξάντληση μπαταριών, αστοχία λογισμικού, ανεπάρκεια σήματος) (Angelidou, 2015α).

2.7. Προς ένα Ολοκληρωμένο Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού υπό το Πρίσμα της Αστικής Ανθεκτικότητας

Ο χωρικός σχεδιασμός είναι σημαντικό να εστιάζει σταθερά στη βελτιστοποίηση των χρησιμοποιούμενων μέτρων και της διαχείρισης των αστικών πόρων μέσα από μια ολοκληρωμένη και συστημική προσέγγιση (Evans, 2011; Desouza and Flanery, 2013; Martin-Breen and Anderies, 2011). Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι η πορεία προς την αστική ανθεκτικότητα προϋποθέτει την ύπαρξη μιας δυναμικά μεταβαλλόμενης και πολύπλευρης αντιμετώπισης εκ μέρους των αντίστοιχων στρατηγικών. Έτσι λοιπόν, και με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, προτείνεται ένα Ολοκληρωμένο Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού υπό το Πρίσμα της Αστικής Ανθεκτικότητας, όπως απεικονίζεται στην Εικόνα 1.

Εικόνα 1. Ολοκληρωμένο Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού υπό το Πρίσμα της Αστικής Ανθεκτικότητας βάσει της βιβλιογραφικής ανάλυσης

Πηγή: ίδια επεξεργασία

Το πλαίσιο αυτό οδηγείται από τις βασικές αρχές σχεδιασμού για την αστική ανθεκτικότητα: συμπαγής ανάπτυξη, προσβασιμότητα, πολυλειτουργικότητα, συνδεσιμότητα και διαμερισματοποίηση. Ο χωρικός σχεδιασμός για την ανθεκτικότητα υλοποιείται με τη συμβολή μιας σειράς εργαλείων, που αναφέρονται σε συγκριμένες αρχές διαχείρισης, αξιοποιούν την προηγούμενη εμπειρία, ενθαρρύνουν το συμμετοχικό σχεδιασμό και προβλέπουν ειδικές παρεμβάσεις σε περιοχές ή τομείς που χρήζουν ειδικής προσοχής.

3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

3.1. Γενικά

Η Θεσσαλονίκη είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Ελλάδας μετά την Αθήνα, με πληθυσμό 88.191 κατοίκους στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης (ΠΣΘ) (ΕΛΣΤΑΤ, 2011) και συνολικά 1.000.511 κατοίκους στην περιοχή του μητροπολιτικού κέντρου, όπως αυτό ορίζεται στο Σχέδιο Νόμου για το νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης¹ (ίδια επεξεργασία στοιχείων ΥΠΕΚΑ, 2012).

Ορισμένα τμήματά της κατοικούνταν από ήδη από την προϊστορική εποχή, αλλά η Θεσσαλονίκη ως πόλη ιδρύθηκε επίσημα από τον Κάσσανδρο, επίγονο του βασιλείου του Μ. Αλεξάνδρου στην Ελληνιστική εποχή (3ο αιώνα π.Χ.) με τη συνένωση 26 πολιχνών στην ευρύτερη περιοχή γύρω από το Θερμαϊκό κόλπο. Διαδοχικά η πόλη διήλθε από Ρωμαϊκή, Βυζαντινή και Οθωμανική κυριαρχία, διατηρώντας πάντα σημαντικό ρόλο ως πνευματικό και πολυπολιτισμικό κέντρο, εμπορικός και συγκοινωνιακός σταθμός και επιχειρησιακό σταυροδρόμι ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση. Η νεότερη ιστορία της ξεκινά με τη λήξη των Βαλκανικών Πολέμων και την ενσωμάτωσή της στο σύγχρονο νεοελληνικό κράτος το 1912. Στοιχεία για την πιο πρόσφατη ιστορία της αναφέρονται στις επόμενες παραγράφους σε συνδυασμό με την ανάλυση που γίνεται για την ανθεκτικότητα της πόλης.

Η Θεσσαλονίκη μοιράζεται πολλά εξελικτικά χαρακτηριστικά με άλλες Ελληνικές πόλεις. Αυτά εμφανίστηκαν ως αποτέλεσμα εξωτερικών παραγόντων που είχαν ευρύτερη επιρροή στον τρόπο και τους περιορισμούς της αστικής ανάπτυξης, και απορρέουν από τις εθνικές και διεθνείς κοινωνικό-πολιτικές εξελίξεις. Επί παραδείγματι, όλες οι μεγάλες

¹ Σύμφωνα με το Σχέδιο νόμου του νέου Ρυθμιστικού Σχεδίου Θεσσαλονίκης, Άρθρο 15. Πλαίσιο και άξονες αστικής πολιτικής και πολεοδομικού σχεδιασμού (ΥΠΕΚΑ, 2012), περιλαμβάνει το Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης (ΠΣΘ), την Περιαστική Ζώνη Θεσσαλονίκης (ΠΖ) και τη Λοιπή Περιοχή, και ειδικότερα τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) i. Θεσσαλονίκης, ii. Καλαμαριάς, iii. Κορδελιού – Ευόσμου, iv. Νεάπολης – Συκεών, v. Παύλου Μελά, vi. Αμπελοκήπων - Μενεμένης, vii. Πυλαίας – Χορτιάτη, viii. Χαλκηδόνος, ix. Δέλτα, x. Θέρμης και xi. Θερμαϊκού, και τις Δημοτικές Ενότητες Καλλιθέας και Ωραιοκάστρου του Δήμου Ωραιοκάστρου

πόλεις της Ελλάδας υπέστησαν περισσότερο ή λιγότερο εκτεταμένη αποβιομηχάνιση την περίοδο 1988-2002 (Labrianidis, 2011). Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης, όμως, παρουσιάζει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που έχουν ιδιαίτερη σχέση με τη γεωπολιτική και διοικητική θέση της στο ευρύτερο δίκτυο οικισμών της Ελλάδας και των Βαλκανίων. Τα χαρακτηριστικά αυτά, που αφορούν και επηρεάζουν ιδιαίτερα την ανθεκτικότητά της είναι τα εξής:

- διαχρονικά, και ειδικά κατά τη δεκαετία του 90, ένα από τα κεντρικά στοιχεία του οράματος για τη Θεσσαλονίκη υπήρξε η εδραίωσή της ως ‘διεθνούς πόλης, πύλης της Ελλάδας και της Ευρώπης στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Βαλκανική ενδοχώρα’ -αυτό θα πραγματώνονταν μέσα από μια σειρά μεγάλων έργων υποδομής και στήριξης της τοπικής οικονομίας (Καυκαλάς, 1999). Δυστυχώς αυτό το όραμα δεν πραγματοποιήθηκε, καθώς η πόλη δεν εκμεταλλεύτηκε μεγάλες ευκαιρίες που παρουσιάστηκαν (Deffner and Labrianidis, 2005). Αντίθετα, η Θεσσαλονίκη λειτούργησε ως πύλη εξόδου προς τα Βαλκάνια για τις επιχειρήσεις (Labrianidis, 1996) και ως προσφυγικό πέρασμα στην πρόσφατη μεταναστευτική κρίση.
- η Θεσσαλονίκη έχει επίσης χαρακτηριστεί ως “συμπρωτεύουσα” της Ελλάδας μαζί με την πόλη της Αθήνας. Στην πραγματικότητα όμως, ο διοικητικός συγκεντρωτισμός και η μεγάλη διαφορά μεγέθους της από άποψη πληθυσμού και συγκέντρωσης οικονομικών δραστηριοτήτων σταδιακά οδήγησε στην εξαγορά πολλών τοπικών επιχειρήσεων από μεγαλύτερες της Αθήνας (Labrianidis, 2011).

Τα παραπάνω έχουν οδηγήσει σήμερα τη Θεσσαλονίκη σε μια κατάσταση περιορισμένης οικονομικής και πολιτισμικής δυναμικής, επιχειρηματικής παρακμής και απώλειας ενός μεγάλου μέρους του ανθρώπινου κεφαλαίου της (Labrianidis, 2011). Η κατάσταση αυτή διαιωνίζεται κατά τις τελευταίες δεκαετίες, οδηγώντας την πόλη συνεχώς σε χαμηλότερες επιδόσεις ανθεκτικότητας.

Μια ακόμη πληροφορία που αξίζει να αναφερθεί -καθώς σχετίζεται με το χωρικό και διοικητικό επίπεδο στο οποίο επιδιώκεται η ανθεκτικότητα-, είναι η σημερινή αδύναμη μητροπολιτική οργάνωση της περιοχής, αποτέλεσμα διαπάλης μεταξύ τοπικών φορέων διοίκησης, η οποία σε μεγάλο βαθμό την εμποδίζει από το να πραγματοποιήσει ένα συνεκτικό μεσο-μακροπρόθεσμο σχεδιασμό τόσο για την ανθεκτικότητά της, όσο και για την χωρική της ανάπτυξη γενικότερα. Από το 2010 λειτουργεί στην περιοχή η Αναπτυξιακή Εταιρία “Μητροπολιτική Αναπτυξιακή Θεσσαλονίκης” (ΜΑΘ ΑΕ) βάσει του Ν. 3852/2010 (γνωστός ως “Πρόγραμμα Καλλικράτης”) με τη συμμετοχή 11 Δήμων. Μεταξύ άλλων, στόχος της είναι ‘η προώθηση της Τοπικής Ανάπτυξης, της Αειφορίας και Βιωσιμότητας καθώς και της Αστικής Ανθεκτικότητας ως στρατηγικές επιλογές για το νέο μοντέλο ανάπτυξης του ευρύτερου αστικού συστήματος της Μητροπολιτικής Θεσσαλονίκης’.

(Δήμος Θεσσαλονίκης, 2010). Παρόλα αυτά, από την ίδρυσή της ως σήμερα, η αδύναμη παρουσία της ΜΑΘ ΑΕ στο αναπτυξιακό γίγνεσθαι, το μικρό παραχθέν έργο και ο έλεγχος της πλειοψηφίας του μετοχικού κεφαλαίου της από τον Δήμο Θεσσαλονίκης έχουν δημιουργήσει κλίμα δυσπιστίας απέναντί της.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω διαπιστώσεις, στις παραγράφους που ακολουθούν αναλύονται οι βασικές αρχές χωρικού σχεδιασμού για την ανθεκτικότητα, καθώς και των εργαλείων που την πλαισιώνουν, αναφερόμενες αυτήν τη φορά στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης. Πολλά από τα στοιχεία του πλαισίου αυτού αφορούν όλες τις μεγάλου και μεσαίου μεγέθους πόλεις εντός της Ελληνικής επικράτειας, αλλά ορισμένα από αυτά αφορούν συγκεκριμένα και ειδικότερα τη Θεσσαλονίκη.

3.2. Χωρικός Σχεδιασμός στη Θεσσαλονίκη: μια διαχρονική προσπάθεια με φτωχό αντίκρισμα

Η Θεσσαλονίκη, παρά ένα ελπιδοφόρο ξεκίνημα στις αρχές του 20ου αι., και μια περιπετειώδη πορεία στη συνέχεια φαίνεται να έχει σταματήσει εδώ και κάποιες δεκαετίες τη σύνδεση της με τις σύγχρονες αντιλήψεις που αφορούν τον χωρικό σχεδιασμό και ειδικά την ανθεκτικότητα. Η πόλη, όπως άλλωστε και οι υπόλοιπες μεγάλες πόλεις της Ελλάδας, αναπτύσσονται τμηματικά μετά το 1960, σε ένα πλαίσιο εν πολλοίς ανεξέλεγκτης αστικοποίησης, ατομίας και αδυναμίας εφαρμογής των κατευθύνσεων χωρικού σχεδιασμού. Από τις σημειακές επεκτάσεις της πόλης μέσω ρυμοτομικών σχεδίων χωρίς ευρύτερο προγραμματικό σχεδιασμό στη δεκαετία του '60 οδηγούμαστε στη νομιμοποίηση αυθαίρετων οικισμών και την άνοδο της εργολαβίας και της αστικοποίησης την περίοδο της δικτατορίας (Γιαννακού, 2008; Καραδήμου Γερόλυμπου, 2008; Χριστοδούλου, 2015). Ακολουθεί η δημιουργία μεγάλων, υπερτοπικών οδικών αξόνων στις δεκαετίες του '70 και του '80, και η αυξανόμενη αστική διάχυση από τη δεκαετία του '90 και μετά (Ανδρικοπούλου κ.α., 2015α; Γιαννακού και Καυκαλάς, 1999; Καυκαλάς, 1999; Χριστοδούλου, 2015; Municipality of Thessaloniki, 2016). Η εν πολλοίς απρογραμμάτιστη ανοικοδόμηση κατά μήκος των νέων μεγάλων οδικών αξόνων και η δημιουργία των νέων αστικών τοπίων συνεχίζεται μέχρι την έναρξη της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, η οποία βάζει φρένο στις παραπάνω διαδικασίες μεταλλαγών του χώρου. Το σημερινό αποτέλεσμα είναι η ύπαρξη ενός τεράστιου αποθέματος κενών κτιρίων στις εντός και εκτός σχεδίου περιοχές, ελλιπής εξυπηρέτηση από Δημόσιες Αστικές Συγκοινωνίες (ΔΑΣ), αντιφάσεις σε επίπεδο χρήσεων γης, περιβαλλοντικά προβλήματα και προβλήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Ταυτόχρονα, στην Ελλάδα κατά τις πρόσφατες δεκαετίες παρατηρείται μια διαχρονική αδυναμία ελέγχου της αστικής ανάπτυξης, με κρίσιμες οικονομικές, πολιτικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις –η αδυναμία αυτή είναι απόρροια του μακροχρόνιου

ελλείματος θεσμικής ικανότητας στην πολεοδομική πολιτική (Γιαννακού, 2012). Κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την περίοδο της Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης, τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια είναι ακόμη ανώριμα και δε ρυθμίζουν τον περιαστικό χώρο. Χρειάζεται να φτάσουμε στον Ν.2508/97 για να γίνει η εισαγωγή ενός πλαισίου ρύθμισης των εκτός θεσμοθετημένων οικισμών περιοχών. Σειρά προγραμμάτων, έργων ή παρεμβάσεων, που είχαν στόχο να αντιμετωπίσουν τα παραπάνω προβλήματα, διαχρονικά καθυστερούν ή εφαρμόζονται τμηματικά (Καυκαλάς, 1999; Ανδρικοπούλου κ.α., 2015α). Πολλά από τα σχετικά προγράμματα καθυστερούν, εγκαταλείπονται ή ακυρώνονται πριν εφαρμοστούν λόγω της διαπιστωμένης αδυναμίας ακολούθησης των απαιτούμενων διαδικασιών για την υιοθέτηση και την εφαρμογή τους (Γιαννακού, 2008)². Ελλείπουν οι απαραίτητες νέες προσεγγίσεις στις αστικές επεμβάσεις που θα ενεργοποιήσουν τη συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων αρχών, υπηρεσιών και ενώσεων πολιτών (Σαπουντζάκη, 2007), που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην πραγμάτωση ενός συστήματος χωρικού σχεδιασμού πιο ευνοϊκού προς την ανθεκτικότητα.

Ειδικότερα, αντί για ανάπτυξη στο πρότυπο της συμπαγούς πόλης, η επί δεκαετίες επικρατούσα αστική διάχυση, σε συνδυασμό με την απαξίωση υποδομών και κτιριακών εγκαταστάσεων λόγω της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, μειώνουν την προσβασιμότητα και τη συνδεσιμότητα μεταξύ κρίσιμων δομών και υποδομών που θα μπορούσαν να ενισχύουν την ανθεκτικότητα της πόλης. Η ‘πραγματοποιημένη’ πολυλειτουργικότητα και ανάμειξη χρήσεων γης παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις από τον θεσμοθετημένο σχεδιασμό και στρεβλώσεις λόγω της μη επικαιροποίησής της με αποτέλεσμα να μην ανταποκρίνεται στις νέες συνθήκες της οικονομικής κρίσης. Δεν υπάρχει συντονισμός μεταξύ των διαφόρων δικτύων υποδομών και δικτύων παροχής υπηρεσιών, καθιστώντας αδύνατο έναν συντονισμό έργων και δράσεων που θα μπορούσαν να ενισχύσουν την ανθεκτικότητα της πόλης. Παρά το γεγονός ότι ο υπάρχων σχεδιασμός γενικά ενσωματώνει ορισμένες αρχές διαμερισματοποίησης και πρόβλεψης πλεονάζουσας χωρητικότητας σε επίπεδο αστικών υποδομών και εξυπηρετήσεων, εφαρμόζεται τμηματικά, αναχρονιστικά ή και καθόλου.

Διαπιστώνεται, επομένως, ότι ο χωρικός σχεδιασμός στη Θεσσαλονίκη – όπως και σε όλες τις μεγάλες Ελληνικές πόλεις- υστερεί διαχρονικά ως προς τη συμβολή του σε όρους ανθεκτικότητας. Πρόκειται για ένα αποτέλεσμα χρόνιων παθογενειών όσον αφορά

2 Στο ζενίθ τους βρέθηκαν την περίοδο 2000-2010 με προτάσεις για Ολυμπιακά έργα, υποθαλάσσια αρτηρία, τραμ, παραβάκια, με συνολικούς σχεδιασμούς και προγράμματα για όλο το Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης (ΠΣΘ) όπως η Γενική Κυκλοφοριακή Μελέτη, το Στρατηγικό Σχέδιο Βιώσιμης Ανάπτυξης της Θεσσαλονίκης, η Ζώνη Καινοτομίας Θεσσαλονίκης, το Ενιαίο Στρατηγικό Σχέδιο Υποδομών Μεταφορών Θεσσαλονίκης, το πρόγραμμα ‘Θεσσαλονίκη 2012’, αλλά και το νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης, όλα σχεδόν αδρανοποιημένα σήμερα με ελάχιστες εξαιρέσεις επιμέρους δράσεων.

τον έλεγχο και την εφαρμογή ρυθμίσεων για την αστική ανάπτυξη, το οποίο έχει ενταθεί τα πρόσφατα χρόνια εξαιτίας της έλλειψης οικονομικών, ανθρώπινων και υλικών πόρων, που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για τη δημιουργία και εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου πλαισίου χωρικού σχεδιασμού στην κατεύθυνση της ανθεκτικότητας.

3.3. Το Διαχειριστικό Μίγμα στην Πόλη της Θεσσαλονίκης και η Απουσία του Προσαρμοστικού Σχεδιασμού

Στη χώρα μας τα προβλήματα διαχείρισης και διακυβέρνησης που επηρεάζουν τις αστικές τοπικές υποθέσεις και κατ' επέκταση την ανθεκτικότητα των πόλεων είναι ιδιόμορφα και παλαιά, και έχουν σχέση με τη διαπάλη για τη νομή της εξουσίας, τους κοινωνικούς και πολιτικούς ανταγωνισμούς και τον συγκεντρωτισμό του κράτους (Kamaras and Yiannakou, 2017). Για τη Θεσσαλονίκη, δε, μια πόλη πολλών Δήμων και φορέων και αδύναμης μητροπολιτικής διακυβέρνησης, η ποιότητα και το είδος της αστικής διαχείρισης ήταν πάντα -και είναι ακόμη περισσότερο σήμερα- κρίσιμοι παράγοντες για την αντιμετώπιση των αστικών προβλημάτων (Καυκαλάς, 1999; Ανδρικοπούλου κ.α., 2015α). Σε θεσμικά, αλλά και σε πρόσθετα τοπικά προβλήματα διαχείρισης οφείλονται οι περισσότερες αδυναμίες στις αναπτυξιακές, χωροταξικές και πολεοδομικές δράσεις και έργα στην ευρύτερη Θεσσαλονίκη κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης, οι οποίες γίνονται όλο και πιο συχνές καθώς πλησιάζουμε στο σήμερα (Καραδήμου Γερόλυμπου, 2008).

Οι ειδικότερες αιτίες των αδυναμιών συνοπτικά μπορούν να περιγραφούν ως εξής:

- η ελληνική νομοθεσία και η πολιτική για τον Σχεδιασμό (χωροταξικό, πολεοδομικό, κυκλοφοριακό, ευρύτερα αστικό, κλπ), πριν αλλά κυρίως μετά το '90, έχει αποδειχθεί σε μεγάλο βαθμό αναποτελεσματική. Οι προσπάθειες που καταβάλλονται κατά καιρούς για τη ριζική αναμόρφωση της δεν καταφέρνουν μέχρι στιγμής να ολοκληρωθούν λόγω των γραφειοκρατικών εμπλοκών στο πολυδαίδαλο νομικό –διοικητικό και σε κρίση σύστημα της χώρας³. Τα σχέδια που κατά καιρούς προτάθηκαν για τη Θεσσαλονίκη αποτελούν, στην καλύτερη περίπτωση, απλώς πλαίσιο αναφοράς για αποσπασματικές αποφάσεις (Καυκαλάς, 1999; Ανδρικοπούλου κ.α., 2015α).

3 Αναθεωρούνται συνεχώς ή καθυστερούν Εθνικά Χωροταξικά Σχέδια, Περιφερειακά Πλαίσια, Ρυθμιστικά Σχέδια. Συστήνονται, διαλύονται και επανασυστήνονται επιτροπές του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας (ΥΠΕΚΑ) και του Υπουργείου Οικονομικών (ΥΠΟΙΚ) για προτάσεις για αλλαγές της συνολικής χωροταξικής και πολεοδομικής νομοθεσίας, τη διοικητική διάρθρωση των Υπουργείων, των αναπτυξιακών νόμων και των αποκρατικοποιήσεων. Διαλύονται Οργανισμοί Ρυθμιστικού Σχεδίου και δημόσιοι φορείς όπως η Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας και Στέγασης (ΔΕΠΟΣ) και ο Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ). Αναθεωρούνται νομοθεσίες για το περιβάλλον, τα δάση και τον αιγιαλό, εκδίδεται χωρίς προδιαγραφές και εκτελεστικές Υπουργικές Αποφάσεις ο Ν. 4269/2014, χωρίς όλα αυτά μέχρι στιγμής (2017) να έχουν καταλήξει σε ένα σταθερό θεσμικό πλαίσιο.

- η θεσμοθέτηση και υλοποίηση του χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα αντιμετωπίζει σημαντικότερες καθυστερήσεις. Συχνά χρειάζονται δεκαετίες για να συνταχθεί και να θεσμοθετηθεί ένα σχέδιο οποιουδήποτε επίπεδου (Περιφερειακού ή Ειδικού Πλαισίου, Ρυθμιστικού, Γενικού Πολεοδομικού, Πολεοδομικής Μελέτης κ.α.) και ακόμη περισσότερο για να τροποποιηθεί. Όταν πια θεσμοθετείται είναι ήδη παρωχημένο.
- ο σχεδιασμός αποδυναμώνεται από τις αντιπαραθέσεις και φιλοδοξίες του πολιτικού-κομματικού προσωπικού που στελεχώνει τους τοπικούς φορείς ή αντιπροσωπεύει την πόλη στην κεντρική πολιτική σκηνή, αλλά και συντεχνιακά συμφέροντα επαγγελματικών ομάδων πίεσης (Φατούρος, 1993).
- η διακυβέρνηση των «τοπικών υποθέσεων» των περιοχών της χώρας ασκείται σε μεγάλο βαθμό από το κεντρικό κράτος και όχι την τοπική αυτοδιοίκηση (Labriniadis, 2011), έχει αδύναμη Μητροπολιτική διάσταση, είναι αποσυντονισμένη και αντιφατική⁴.

Τα παραπάνω καταδεικνύουν μια εγγενή αδυναμία συντονισμού των πόρων και των έργων που προβλέπονται και πραγματοποιούνται ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα διοίκησης. Η αδύναμη συνεργασία ανάμεσα στους διοικητικούς φορείς και κοινωνικούς εταίρους της πόλης αποτρέπει τη μεταξύ τους επικοινωνία και κατ'επέκταση αποδυναμώνει τον βαθμό προσαρμοστικότητας που η πόλη θα μπορέσει να επιδείξει σε μια κατάσταση πίεσης ή σοκ. Τα παραπάνω αφορούν σε γενικές γραμμές τις περισσότερες Ελληνικές πόλεις, καθώς οι αιτίες τους βρίσκονται στο θεσμικό πλαίσιο ολόκληρου του Ελληνικού κράτους. Είναι όμως ιδιαίτερα έντονα στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, όπου το ζήτημα της μητροπολιτικής διακυβέρνησης ακόμη δεν έχει επιλυθεί ουσιαστικά, και όπου η επιρροή τους είναι έντονη εξαιτίας του μεγέθους και της θέσης της πόλης στο ελληνικό και βαλκανικό δίκτυο πόλεων.

3.4. Θεσσαλονίκη: μια πόλη με πλούσια προηγούμενη εμπειρία που προσφέρει πλούτο διδαγμάτων

Εξετάζοντας την ανθεκτικότητα της Θεσσαλονίκης, είναι αναπόφευκτο να στραφούμε σε μια εξέταση του παρελθόντος της για να δούμε με ποιους τρόπους ξεπεράστηκαν προηγούμενες καταστάσεις που κλόνισαν την ανθεκτικότητα της πόλης.

Στα 1912 η πόλη εισέρχεται σε μια νέα περίοδο διακυβέρνησης, με την Οθωμανική διοίκηση να υποκαθίσταται από την Ελληνική Πολιτεία. Ακολουθούν οι περιπέτειες του 1ου Παγκοσμίου πολέμου και εθνικός διχασμός. Ξένα στρατεύματα εγκαθίστανται στην

⁴ Για παράδειγμα καταργούνται (αντί να ενισχυθούν) Δημοτική Αστυνομία και Οργανισμοί Ρυθμιστικού Σχεδίου.

πόλη. Αλλάζει ταχύτητα, ριζικά και επανειλημμένα ο ρόλος και η θέση της πόλης σε όλα τα επίπεδα (εθνικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό). Από το 1912 ως το 1922 έχουμε μια μεταβατική και ρευστή κατάσταση που οδηγεί σε μια εντελώς νέα πόλη, με όρους πληθυσμιακούς, οικονομικούς και διοικητικούς. Το μουσουλμανικό στοιχείο εξαλείφεται, το εβραϊκό παραγκωνίζεται. Ελληνικοί πληθυσμοί συρρέουν τόσο από την ενδοχώρα, όσο και από την διεθνή ανταλλαγή πληθυσμών. Προκύπτουν τεράστιες ανάγκες μετά την πυρκαγιά του 1917 και την έλευση των προσφύγων. Οι αλλαγές είναι γρήγορες και απανωτές.

Ας εξετάσουμε τώρα τη σημασία των παραπάνω για την ανθεκτικότητα της πόλης. Μετά την καταστροφική πυρκαγιά του 1917, το Σχέδιο Hebrard αποτελεί την πρώτη προσπάθεια σχεδιασμού, που είναι ταυτόχρονα σημαντική κίνηση προς τη δημιουργία ενός μηχανισμού ανθεκτικότητας έναντι πιέσεων και καταστάσεων έκτακτης ανάγκης. Το σημαντικό είναι ότι το σχέδιο, παρόλο που δεν εφαρμόστηκε στην ολότητά του, για πρώτη φορά "προβλέπει": λιμάνι, πανεπιστήμιο, μητροπολιτικά πάρκα, βιομηχανικές περιοχές και άλλα (Καραδήμου Γερόλυμπου, 1995; Γιαννακού, 2008). Και οι προβλέψεις αυτές, όπως και αν εφαρμόστηκαν, δίνουν ένα μεγάλο περιθώριο ανθεκτικότητας στην πόλη που κρατάει ως τις μέρες μας, ενσωματώνοντας αρχές σχεδιασμού που ευνοούν την προσβασιμότητα, τη συνδεσιμότητα και την ξεκάθαρη οργάνωση επιμέρους χωρικών ενότητων.

Σε όρους χωρικής οργάνωσης, η Ελλάδα (και η Θεσσαλονίκη) προπολεμικά ασχολήθηκε κυρίως με την ανάπτυξη προσφυγικών οικισμών με απλή Ιπποδάμεια ρυμοτομία και χωρίς οργανωμένους κοινόχρηστους και κοινωφελείς χώρους, περιφερειακά των πόλεων και στην ύπαιθρο χώρα. Οι υποδομές των πόλεων, με την αύξηση του προσφυγικού πληθυσμού, δεν επαρκούν. Παραδόξως όμως, η πόλη συνολικά φαίνεται να αντέχει καθώς οι νέοι ρόλοι (π.χ. τα ξένα στρατεύματα, οι νέοι διοικητικοί ρόλοι) προκαλούν αδιευκρίνιστες έως σήμερα και υπόγειες εισροές κεφαλαίων και εμπορικές δραστηριότητες.

Μεταπολεμικά, και για περίπου 50 χρόνια, επικράτησε διεθνώς η λογική του Μοντέρνου Κινήματος, η οποία έδωσε βαρύτητα στο διαχωρισμό των χρήσεων γης, τη λειτουργικότητα της πόλης, τον κεντρικά (κρατικά) διευθυνόμενο σχεδιασμό νέων πόλεων και αστικών συνόλων, εκτεταμένα προγράμματα κοινωνικής κατοικίας (Υιαννακού, 2012), αυτοκινητόδρομους και άλλα. Η Ελλάδα, και ειδικότερα η Θεσσαλονίκη⁵, δεν επηρεάστηκε ιδιαίτερα από το Μοντέρνο Κίνημα, καθώς η κρατική δραστηριότητα στον τομέα της πολεοδομίας κατά τα χρόνια της κυριαρχίας του ήταν περιορισμένη.

5 Οι μόνες σημαντικές επεμβάσεις πολεοδομικής κλίμακας με την φιλοσοφία του Μοντέρνου Κινήματος στην Θεσσαλονίκη αφορούν τη δημιουργία της Πανεπιστημιούπολης, ορισμένα συγκροτήματα Εργατικών Κατοικιών και η δημιουργία της Νέας Παραλίας.

Όμως μια άλλη απειλή για την ανθεκτικότητα της πόλης εμφανίζεται αυτή την περίοδο: η αυξανόμενη αστυφιλία και η συνακόλουθη αστικοποίηση, που “έπιασαν” τον κρατικό μηχανισμό απροετοίμαστο απέναντι στις ανάγκες του αστικοποιούμενου πληθυσμού. Κατά τις δεκαετίες του ’60 και του ’70 η ανάπτυξη της πόλης μέσα από σημειακές επεκτάσεις ρυμοτομικών σχεδίων, αυθαίρετη δόμηση και εργολαβία με ελαχιστοποιημένο σχεδιασμό και σχεδόν χωρίς δημόσιο έλεγχο (Γιαννακού, 2008; Καραδήμου Γερόλυμπου, 2008; Χριστοδούλου, 2015) δημιούργησε γειτονίες αισθητικά υποβαθμισμένες, χωρίς επαρκείς κοινωνικές και τεχνικές υποδομές, με περιβαλλοντικά και κυκλοφοριακά προβλήματα και ελλείψεις. Εισηγήαγε όμως μια έντονα ανθρώπινη κλίμακα, με ανάμιξη χρήσεων και ανοικτή στην κοινωνική αλληλεπίδραση – ένα ‘αστικό μωσαϊκό’ ειρηνικής κοινωνικής συνύπαρξης και αλληλοϋποστήριξης (Χριστοδούλου, 2008, 2015). Η ανθεκτικότητα του μοντέλου αυτού ήταν ελαχιστοποιημένη στον τομέα των υποδομών και καταστροφική για το περιβάλλον και την ιστορική μορφή των πόλεων. Παραδόξως όμως, ήταν σημαντική στον τομέα της ανάπτυξης γειτονιών, της εξασφάλισης οικονομικής κατοικίας, της απορρόφησης κοινωνικών πιέσεων και μεταναστευτικών κυμάτων, της ανάπτυξης εμπορικών δικτύων και μεταποιητικής οικονομίας (Καραδήμου Γερόλυμπου, 2008). Πολλές πόλεις του Ελλαδικού χώρου, και ιδιαίτερα η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη, βίωσαν και αντιμετώπισαν με το παραπάνω “μοντέλο” απανωτές πληθυσμιακές κρίσεις ενσωμάτωσης μεγάλων μεταναστευτικών κυμάτων.

Στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, ήδη από το ‘80, η ανθεκτικότητα της Θεσσαλονίκης αρχίζει να απειλείται έντονα. Οι εξελίξεις οδηγούν αφενός μεν στην αποχώρηση μονάδων εντάσεως εργασίας προς περιοχές και χώρες με φθηνό εργατικό δυναμικό (χώρες ανατολικής Ευρώπης, νότιας και ανατολικής Ασίας, Τρίτου Κόσμου), αφετέρου δε στην υποκατάσταση μέρους του απαιτούμενου εργατικού δυναμικού με νέες τεχνολογίες. Μετά το 1985 σημαντικές πολυεθνικές και μη εταιρείες της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης κλείνουν. Μετά το 1990 οι κοινωνικό-οικονομικές εξελίξεις (κατάρρευση καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού στις γειτονικές Βαλκανικές χώρες, σταδιακή ενοποίηση και το άνοιγμα των αγορών τους στη διεθνή και ενδοβαλκανική αγορά) οδηγούν στην απώλεια ανταγωνιστικότητας των εντόπιων βιομηχανιών και την αθρόα μετακίνηση τους στις χώρες που διαθέτουν φθηνό εργατικό δυναμικό και χαμηλή φορολογία (Καραδήμου Γερόλυμπου, 2008).

Ταυτόχρονα το τοπικό περιβάλλον, ένας από τους πιο καθοριστικούς παράγοντες ποιότητας ζωής στις πόλεις, εξακολουθεί να υποβαθμίζεται λόγω του αδύναμου ελέγχου του τρόπου με τον οποίο αναπτύσσεται η πόλη και εξαιτίας της ανεπαρκούς παροχής υπηρεσιών προς τους πολίτες, (π.χ. στον τομέα των δημόσιων αστικών συγκοινωνιών). Την εποχή αυτή οι κάτοικοι της Θεσσαλονίκης –όπως και όλης της Ελλάδας- υιοθετούν

πρότυπα διαβίωσης που απειλούν την περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Αλλά και παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα που αυτήν την εποχή επιταχύνονται, όπως η παγκόσμια άνοδος της θερμοκρασίας, απειλούν την πόλη.

Στις παραμονές της οικονομικής κρίσης που ξέσπασε στην Ελλάδα το 2009, η Θεσσαλονίκη είχε ήδη μετατραπεί σε μία οικονομία υπηρεσιών χωρίς συγκεκριμένο στόχο ανάπτυξης ενώ τουριστικά παρέμενε αναξιοποίητη. Σύμφωνα με στοιχεία του Βιοτεχνικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης (2017), την τελευταία οκταετία στη Θεσσαλονίκη έκλεισαν 14.180 επιχειρήσεις, ενώ άνοιξαν μόλις 5.527 νέες, και μάλιστα με δομικές διαφορές που εντοπίζονται στην εξειδίκευση σε κλάδους εντάσεως εργασίας (αντί γνώσης) και τις χαμηλές τεχνολογικές και εξαγωγικές ικανότητές τους. Παρά το γεγονός ότι η κρίση καταστροφής της βιομηχανικής, βιοτεχνικής, επιχειρηματικής και παραγωγικής βάσης της πόλης –όπως άλλωστε και όλων των πόλεων της Βόρειας Ελλάδας- έχει φθάσει σε ακραία σημεία, η κεφαλαιώδης σημασία του προβλήματος της αποβιομηχάνισης δεν έχει αναγνωριστεί στη χωροταξία, την πολεοδομία και τον αστικό σχεδιασμό. Πολλές χωροταξικές, περιβαλλοντικές, οικονομικές, εργασιακές και φορολογικές πολιτικές των τελευταίων δεκαετιών περισσότερο ενίσχυσαν παρά ελάφρυναν το πρόβλημα (Municipality of Thessaloniki, 2016).

Στο επίπεδο των υποδομών ολοκληρώθηκε η σημαντική Εγνατία οδός, αλλά άλλες βασικές για την πόλη συνοδευτικές υποδομές της επιχειρηματικής ανάπτυξης μένουν στάσιμες για χρόνια ή ματαιώνονται: η 6^η προβλήτα, η οδική και σιδηροδρομική σύνδεση του λιμανιού, ο εμπορευματικός σταθμός, η σιδηροδρομική Εγνατία, το μετρό, ένα νέο Εκθεσιακό κέντρο υπερτοπικής σημασίας. Τα πρόσφατα χρόνια έχουν γίνει κάποιες σημαντικές παρεμβάσεις χωρικού σχεδιασμού, όπως η ανάπλαση της Νέας Παραλίας, η βιοκλιματική αναβάθμιση της ευρύτερης περιοχής Πλατείας Χρηματιστηρίου και η πεζοδρόμηση της οδού Αγ. Σοφίας, αλλά εξακολουθούν να υπάρχουν περιοχές που υποφέρουν από σοβαρή υποβάθμιση.

Σε μια σύνοψη, μπορεί κανείς να αναφέρει ότι η Θεσσαλονίκη κατά την πρόσφατη εκατονταετία ήρθε αντιμέτωπη με ένα μεγάλο πλήθος απειλών για την ανθεκτικότητά της: διοικητικές αλλαγές και αλλαγές στη θέση και τον ρόλο της στο εθνικό και περιφερειακό δίκτυο πόλεων, πολέμους και φυσικές καταστροφές, απότομες αλλαγές στη σύνθεση του πληθυσμού. Παρόλα αυτά, κατόρθωσε να ανταπεξέλθει στις διάφορες προκλήσεις με τη διατήρηση της ανθρώπινης κλίμακας και των δικτύων αλληλοβοήθειας στις γειτονίες, την ανάμιξη χρήσεων, την ανάπτυξη άτυπων και “αυθόρμητων” κοινωνικών και εμπορικών δικτύων, καθώς και την ενσωμάτωση νέων ικανοτήτων από νέο-εισερχόμενες πληθυσμιακές ομάδες στον τοπικό πληθυσμό. Όλα αυτά σε μια βάση πρόβλεψης και σχεδιασμού που αφορούσε μόνο το (σημερινό) κεντρικό της τμήμα και δεν εφαρμόστηκε πλήρως, αλλά

τουλάχιστον εισήγαγε ορισμένες πρώτες βασικές αρχές χωρικού σχεδιασμού για την ανθεκτικότητα (σχέδιο Hebrard).

3.5. Έλλειψη στοιχείων που επιτρέπουν την χάραξη στοχευμένων δράσεων

Όπως αναφέρθηκε, οι ελληνικές πόλεις, συμπεριλαμβανομένης της Θεσσαλονίκης, κατά τις πρόσφατες δεκαετίες έπασχαν από ελλείψεις σε υποδομές, άναρχη οικοδομική ανάπτυξη, περιβαλλοντικά, οικιστικά και κυκλοφοριακά προβλήματα. Παρόλα αυτά, είχαν εμφανή ζωντάνια, έντονη και χωρίς διακρίσεις κοινωνική επαφή και ασφάλεια τόσο στις κεντρικές όσο και στις προαστιακές τους περιοχές (Municipality of Thessaloniki, 2016).

Σήμερα, δυστυχώς, η κατάσταση αυτή αλλάζει. Το πρόβλημα της ερημοποίησης τμημάτων των κεντρικών περιοχών είναι μόνιμη απειλή για τις περισσότερες Ελληνικές πόλεις. Έτσι και στη Θεσσαλονίκη, τις τελευταίες δεκαετίες υπήρξε μια εκθετική μείωση των δραστηριοτήτων του εμπορίου, των υπηρεσιών, και κατά περίπτωση των λειτουργιών διοίκησης στις κεντρικές περιοχές, φαινόμενο που συναρτήθηκε με την ανεξέλεγκτη δημιουργία μεγάλων χώρων εμπορίου και γραφείων στις περιαστικές περιοχές (Ανδρικοπούλου κ.α., 2015α; Γιαννακού και Καυκαλάς, 1999, Καυκαλάς, 1999; Municipality of Thessaloniki, 2016). Την ίδια ώρα παρατηρείται έντονη παρακμή των βιοτεχνικών δραστηριοτήτων, συνοδευόμενη από εγκαταλεημένα κελύφη στην ανατολική πλευρά της πόλης.

Ταυτόχρονα εκδηλώνονται και έντονα κοινωνικά ζητήματα. Κορυφαίο θεωρείται το θέμα της κοινωνικής και επαγγελματικής ενσωμάτωσης των προσφύγων και μεταναστών, με τις ιδιαιτερότητες που προκύπτουν για κάθε επιμέρους ομάδα (ομοεθνείς, αλλοεθνείς, νόμιμοι, παράνομοι κλπ) (Municipality of Thessaloniki, 2016; Σαλουντζάκη, 2015; Καυκαλάς, 2014). Σχετικό πρόβλημα αποτελεί η ικανότητα κοινωνικών ομάδων και στρωμάτων να αντιμετωπίσουν το κόστος απόκτησης ή ενοικίασης “κανονικής” κατοικίας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία αυθαιρέτων συνοικισμών στα όρια των πόλεων, σε ρέματα και άλλες ακατάλληλες προς δόμηση περιοχές. Άλλο μεγάλο ζήτημα αποτελεί η φτωχοποίηση των νοικοκυριών, η οποία οδηγεί σε αύξηση της αστικής ρύπανσης (για παράδειγμα με την καύση ξύλων) και νεκρώνει το αστικό εμπόριο στην περιοχή τους. Αντίστοιχα σημαντικό από κοινωνικής και πολεοδομικής σκοπιάς θεωρείται το θέμα του κόστους των μετακινήσεων με τις ΔΑΣ, με το κόστος αυτό να καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις αποφάσεις των φτωχότερων ή και μέσων νοικοκυριών να εγκατασταθούν στο κέντρο ή την περιφέρεια της πόλης, καθορίζοντας έτσι και την κοινωνική σύνθεση των σχετικών περιοχών. Στα κοινωνικά ζητήματα μπορεί, επιπροσθέτως, να ενταχθεί και η προστασία των «εμποδιζομένων» ατόμων, η οποία στη Θεσσαλονίκη είναι εξαιρετικά αδύναμη τόσο σε επίπεδο μέτρων, όσο και σε επίπεδο υποδομών (Municipality of Thessaloniki, 2016).

Η Θεσσαλονίκη, μια πόλη του ενός εκατομμυρίου κατοίκων, αντιμετωπίζει σημαντικά και κρίσιμα κοινωνικά προβλήματα σε όλες σχεδόν τις παραπάνω κατηγορίες, ενώ απουσιάζουν εμπειρικές έρευνες που να συσχετίζουν τα κοινωνικά προβλήματα όπως η φτώχεια και η ανεργία με πολεοδομικά ζητήματα, όπως το οικιστικό απόθεμα και τον γεωγραφικό και υλικό χώρο της πόλης (Χριστοδούλου, 2015). Οι πρόσφατες κρατικές ρυθμίσεις που είχαν ως στόχο την μακροοικονομική ανάκαμψη της χώρας από την οικονομική κρίση μεταφράστηκαν σε νέους κινδύνους, που πλήττουν ιδιαίτερα τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα (Σαπουντζάκη, 2015; Καυκαλάς, 2014). Σε διάφορες περιοχές της εκδηλώνονται παραλλαγές ή απόηχοι των κοινωνικών αυτών προβλημάτων, όπως οι γκετοποιημένες ομάδες, οι άστεγοι, οι χωρίς ρεύμα, το παρεμπόριο του δρόμου, η εγκληματικότητα κ.α.

Για όλα τα παραπάνω λείπουν σχετικές μελέτες και ακριβή στοιχεία, που θα επέτρεπαν τη χάραξη πιο στοχευμένων δράσεων.

3.6. Εκ των κάτω συμμετοχή και υποστηρικτικά ψηφιακά εργαλεία στη Θεσσαλονίκη: μικρά και σταθερά βήματα

Στη Θεσσαλονίκη, όπως και σε άλλες μεγάλες πόλεις της Ελλάδας, έχει υπάρξει τα πρόσφατα χρόνια σημαντική άνοδος της κοινωνικής συμμετοχής στη διαμόρφωση και την εφαρμογή σχεδίων και στρατηγικών για την ανάπτυξη. Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) και ομάδες πολιτών καλούνται συχνά να συμμετάσχουν σε διαβούλευση για θέματα που αφορούν την ανάπτυξη της πόλης, ενώ σε πολλές περιπτώσεις αναλαμβάνουν και ρόλους διοργανωτή ή υποστηρικτή. Επιπροσθέτως, οι εκ των κάτω πρωτοβουλίες κοινωνικής καινοτομίας και οικονομίας έχουν αυξηθεί ιδιαίτερα λόγω των παγκόσμιων τάσεων προς την ανοιχτή και συμμετοχική διακυβέρνηση, αλλά και λόγω των ιδιαίτερων οικονομικών και κοινωνικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι Ελληνικές πόλεις, που κατά περίπτωση επιβάλλουν την ενεργοποίηση των ενδιαφερόμενων μερών. Παρόλα αυτά, οι φορείς του λεγόμενου "τρίτου τομέα" της οικονομίας στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν επιχειρησιακές δυσκολίες⁶ που τους εμποδίζουν να παράξουν εκτεταμένο και κοινωνικό έργο και αντίκτυπο.

Αναφορικά με τα υποστηρικτικά ψηφιακά εργαλεία και τις πρωτοβουλίες έξυπνης πόλης, δυστυχώς η πόλη της Θεσσαλονίκης ως σύνολο έχει ακόμη να διανύσει μεγάλη απόσταση. Οι υπάρχουσες πρωτοβουλίες τυπικά περιορίζονται στην επικράτεια του

⁶ Οι δυσκολίες αναφέρονται κυρίως στην έλλειψη οικονομικών και ανθρώπινων πόρων, που θα τους επέτρεπαν να αυξήσουν τον αριθμό των εθελοντών/υποστηρικτών τους, να επεκτείνουν τη δράση τους, να εξασφαλίσουν μια πιο σταθερή ροή εργασιών, και να διεκδικήσουν εθνικές και διεθνείς χρηματοδοτικές ευκαιρίες. Η πρόσβασή τους σε χρηματοδοτικά προγράμματα περιορίζεται επίσης κατά περίπτωση και από το στενά ορισμένο θεσμικό πλαίσιο.

κάθε Δήμου ξεχωριστά. Για παράδειγμα, τον Ιούνιο του 2017, ο Δήμος Θεσσαλονίκης, σε συνεργασία με ειδικούς και εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών παρουσίασε την Ψηφιακή Στρατηγική 2017-2030, ένα κείμενο οραμάτων και προγραμματικών κατευθύνσεων που δίνει στους πολίτες κεντρικό ρόλο ως διαμορφωτών και αποδεκτών ψηφιακών υπηρεσιών (Δήμος Θεσσαλονίκης, 2017β). Στο Δήμους Θέρμης και Θεσσαλονίκης (όπως και σε άλλους Δήμους) προσφέρονται ορισμένες αξιόλογες εφαρμογές έξυπνης πόλης οι οποίες αναπτύχθηκαν μέσα από έργα έρευνας και ανάπτυξης που χρηματοδοτήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή⁷. Για τον Δήμο Θεσσαλονίκης δημιουργήθηκε επίσης το φθινόπωρο του 2016 ένας οδικός χάρτης για την εκμετάλλευση των ανοικτών δεδομένων στα πλαίσια του προγράμματος “IBM Smarter Cities Challenge”, ο οποίος όμως δεν έχει μπει σε εφαρμογή. Γενικά οι πρωτοβουλίες έξυπνης πόλης στη Θεσσαλονίκη είναι λίγες, αποσπασματικές (αφορούν το επίπεδο των Δήμων), κατά περίπτωση θεωρητικές και δεν εντάσσονται σε ένα μέσο-μακροπρόθεσμο όραμα για την αστική ανάπτυξη. Οι υπάρχουσες λύσεις είναι ως επί το πλείστον τεχνικές και επικεντρώνονται αποκλειστικά σε ‘έξυπνες’ τεχνολογίες, αγνοώντας πλήρως το ρόλο της πόλης (με την έννοια του φυσικού χώρου) και των θεσμών και των ανθρώπων (με την έννοια της εκ των κάτω συμμετοχής), παρόλο που στη Θεσσαλονίκη δραστηριοποιούνται αξιόλογες ανεξάρτητες πρωτοβουλίες στο χώρο των ψηφιακών εφαρμογών (π.χ. “Ίδρυμα Ανοικτής Γνώσης Ελλάδας”). Τα σχετικά ερευνητικά αποτελέσματα εφαρμόζονται συνήθως πιλοτικά και δύσκολα βρίσκουν δρόμο προς την υλοποίηση. Έτσι δεν υπάρχει η απαραίτητη συνέχεια και διασύνδεση στην παροχή πληροφορίας και υπηρεσιών, που επιβάλλεται από την ανθεκτικότητα.

Το συμπέρασμα είναι ότι γενικά υπάρχει η πρόθεση να υιοθετηθούν μοντέλα διακυβέρνησης πιο ευέλικτα, πιο αποτελεσματικά, πιο περιεκτικά και πιο δημοκρατικά χάρη στις ψηφιακές εφαρμογές έξυπνης πόλης και της ευρείας συμμετοχής των πολιτών – με τις όποιες δυσκολίες και καθυστερήσεις. Όμως η υλοποίηση των σχεδίων συναντά στην πράξη ανυπέρβλητες δυσκολίες λόγω αποπροσανατολισμού που συνίσταται στην έλλειψη οικονομικών πόρων, συντονισμού και στρατηγικού οράματος αναφορικά με τη θέση και τον ρόλο των πολιτών στο πλέγμα της αστικής διακυβέρνησης. Σε πολλές περιπτώσεις ο ουσιαστικός ρόλος που μπορούν να παίξουν οι πολίτες ως συνδιαμορφωτές νέων λύσεων και υπηρεσιών απέναντι στις προκλήσεις του αστικού περιβάλλοντος αγνοείται. Τα παραπάνω κρατούν τη συμμετοχή των πολιτών και των ομάδων τους στο παρασκήνιο των εξελίξεων, εμποδίζοντας την βελτίωση της ανθεκτικότητας της πόλης.

⁷ κυρίως τα έργα “STORM CLOUDS: Έξυπνες Πόλεις στο Cloud” και “PEOPLE: Ευφυή Αστικά Οικοσυστήματα Ανοικτής Καινοτομίας για Προώθηση Μελλοντικών Υπηρεσιών”

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΙΟ ΑΝΘΕΚΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Από την ανάλυση που έγινε στο άρθρο αυτό, έγινε αρχικά σαφές ότι η ικανότητα της πόλης (με την έννοια της κοινωνίας της και των θεσμών της) να αντεπεξέρχεται στις χρόνιες πιέσεις και καταστάσεις έκτακτης ανάγκης --δηλαδή η ανθεκτικότητα- είναι ανάλογη με την προβλεπτικότητα, την προετοιμασία και τον Σχεδιασμό για το μέλλον. Η προβλεπτικότητα του σχεδίου Hebrard εξασφάλισε ανθεκτικότητα στην πόλη της Θεσσαλονίκης για πολλά χρόνια, ενώ αντίθετα, η μετά το '80 αδυναμία παρακολούθησης των εξελίξεων στη διεθνή οικονομία και το γεωπολιτικό περιβάλλον οδήγησε την πόλη και την περιοχή της στην αποβιομηχάνιση. Οι προηγούμενες διαπιστώσεις καταδεικνύουν ότι είναι ιδιαίτερα σημαντική η έγκαιρη πρόβλεψη και προετοιμασία απέναντι σε ενδεχόμενες δυσχερείς εξελίξεις και γεγονότα τόσο για τη Θεσσαλονίκη, όσο και για τις υπόλοιπες Ελληνικές πόλεις.

Η εγκατάσταση των προσφύγων του '22 απορρόφησε τεράστιες κοινωνικές πιέσεις, ενισχύοντας την ανθεκτικότητα της πόλης. Η συνεργασία και η ευελιξία, η ταχύτητα με την οποία αντιμετωπίστηκαν οι έκτακτες καταστάσεις της εποχής ευνόησαν τη δημιουργία ενός πνεύματος κοινωνικής αλληλεγγύης, ταχείας κοινωνικής ενσωμάτωσης και δημιουργίας δικτύων αλληλοβοήθειας εκ των κάτω. Η δικτύωση αυτή έδωσε γρήγορες λύσεις με κοινωνικό πρόσημο, μετέφερε ιδέες, πρακτικές και πρωτοβουλίες, εκπαιδευσε τους κατοίκους, τις κοινότητες, τους θεσμούς και τις δομές της πόλης στο να συνεργάζονται, να προσαρμόζονται και να εξελίσσονται. Με βάση τα γεγονότα αυτά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι σημαντικός παράγοντας βελτίωσης της αστικής ανθεκτικότητας για τη Θεσσαλονίκη έχει αποδειχθεί και η δικτύωση, η ανταλλαγή απόψεων και η συνεργασία μεταξύ ατόμων, ομάδων και θεσμών.

Στην παρούσα εργασία έγινε επίσης σαφές ότι ο χωρικός σχεδιασμός, μέσω της εκμετάλλευσης των αρχών σχεδιασμού που ευνοούν την αστική ανθεκτικότητα (ανάμιξη χρήσεων γης, πολυλειτουργικότητα, πλεονάζουσα χωρητικότητα, διαμερισματοποίηση, αυτονομία) μπορεί να αναβαθμίσει την ικανότητα της πόλης να αυτο-οργανώνεται, να αντιστέκεται σε οικονομικές και κοινωνικές απειλές και να αντιδρά με ευελιξία και αποτελεσματικότητα σε καταστάσεις κρίσης. Αναδείχθηκε η σημασία της "γειτονιάς" και των τοπικών δικτύων, που ενισχύουν την ανθρώπινη κλίμακα και συμβάλλουν στην απορρόφηση κοινωνικών πιέσεων. Τα κρίσιμα ζητήματα που αφορούν τον χωρικό σχεδιασμό για την ανθεκτικότητα στη Θεσσαλονίκη εντοπίζονται στην προσαρμογή των αναπτυξιακών πολιτικών στις ανάγκες που προκύπτουν ή και επιβάλλονται από τις χωρικές συνθήκες και στην εισαγωγή αρχών σχεδιασμού στην κατεύθυνση της ανθεκτικότητας. Στη μικρότερη κλίμακα αφορούν τις τοπικές παρεμβάσεις και τη δημιουργία σημείων

συνάντησης, ανταλλαγής απόψεων, λήψης αποφάσεων και κοινωνικής αλληλεπίδρασης γενικότερα.

Προκύπτει επίσης ότι το μεγάλο ζήτημα της μη ανθεκτικής λειτουργίας της πόλης της Θεσσαλονίκης έγκειται στις αγκυλώσεις που υπάρχουν στον τρόπο διακυβέρνησής της σε όλα τα επίπεδα. Διαχρονικά διαπιστώνεται έλλειψη συντονισμού έργων και δράσεων σε πολλά χωρικά επίπεδα: εθνικό, περιφερειακό, μητροπολιτικό, τοπικής αυτοδιοίκησης, γειτονιών (πολεοδομικών ενοτήτων). Ελλείπει το πιο κρίσιμο επίπεδο εφαρμογής στρατηγικών την ανθεκτικότητα: το μητροπολιτικό. Τα σοβαρά αυτά ζητήματα εγείρουν ερωτήματα σχετικά με το πώς θα εξασφαλιστεί η απαραίτητη οργάνωση και πως θα δρομολογηθούν παρεμβάσεις που αυξάνουν τον συντονισμό και τη συνεργασία στο επίπεδο της πόλης. Επίσης καταδεικνύουν την ανάγκη αποδέσμευσης της προσέγγισης της ανθεκτικότητας από πολιτικές επιδιώξεις και την επιδίωξη λίγων και συγκεκριμένων στόχων ανάπτυξης με υψηλή προστιθέμενη αξία.

Η ανάλυση έδειξε επίσης ότι γενικά, στη Θεσσαλονίκη ενώ υπάρχει αρκετή εμπειρία από το παρελθόν, όσον αφορά τον τρόπο που αντιμετωπίστηκαν οι διάφορες πιέσεις και προκλήσεις αστικής ανθεκτικότητας του 20ου αιώνα, σήμερα υπάρχουν μόνο κάποιες καλές πρακτικές και πολύ περισσότερες πρακτικές που απειλούν (αντί να υποστηρίζουν) την πόλη σε επίπεδο ανθεκτικότητας. Οι πρακτικές αυτές μπορούν να εξεταστούν, να αναλυθούν και να αποτελέσουν παραδείγματα προς αποφυγή προκειμένου να μειωθούν οι απειλές ανθεκτικότητας που δέχεται η πόλη.

Μετά το τέλος της ανάλυσης αυτής, έχει γίνει σαφές ότι ορισμένα θέματα που σχετίζονται με την αναχρονιστικότητα και την αδυναμία επιβολής του χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα γενικότερα δεν μπορούν να επιλυθούν οριστικά στο πλαίσιο ενός πλαισίου ανθεκτικότητας για τη Θεσσαλονίκη. Όμως ταυτόχρονα η πόλη στερείται και ενός ολοκληρωμένου, μέσο-μακροπρόθεσμου οράματος και επιχειρησιακού σχεδίου για την αστική ανάπτυξη προς την κατεύθυνση της αστικής ανθεκτικότητας –ενός σχεδίου που θα ενσωματώνει συνολικά όλες τις διαστάσεις της ανθεκτικότητας έτσι όπως αυτή προκύπτει από τη μέχρι σήμερα έρευνα και εμπειρία.

Καταρχάς πρέπει να γίνει κατανοητό ότι η ανθεκτικότητα προϋποθέτει μια νέα αντίληψη απέναντι στην αστική και κοινωνική καινοτομία. Είναι μια διαδικασία ανοιχτή, μια συνεχής διαδικασία προσαρμογής που προϋποθέτει τη αλλαγή του τρόπου σκέψης της διοίκησης, των ειδικών και των κατοίκων απέναντι στην ανάπτυξη και τη διαχείριση της πόλης. Μετά από την παραπάνω συνειδητοποίηση, και την αποδοχή του ότι μπροστά μας ανοίγεται ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης, οι πιθανοί στόχοι ενός ολοκληρωμένου πλαισίου χωρικού σχεδιασμού που θα προσπαθήσει να εξασφαλίσει την ανθεκτικότητα για την πόλη της Θεσσαλονίκης μπορούν να συνοψιστούν ως ακολούθως:

- Στόχος 1: Σχεδιασμός και προβλεπτικότητα σε όλα τα επίπεδα, με έμφαση στο μητροπολιτικό: αναζήτηση στρατηγικών εξόδου από την αποβιομηχάνιση και χρήση μέσω και εργαλείων όπως οι νέες τεχνολογίες, οι εφαρμογές πληροφορικής, οι εξειδικευμένες τοπικές στρατηγικές αναζωογόνησης, οι αστικές αναπλάσεις, οι τεχνολόγεις, οι ζώνες καινοτομίας και οι στοχευμένες επιχειρηματικές δράσεις για τη δημιουργία θερμοκοιτίδων και clusters καινοτόμων επιχειρήσεων. Προκειμένου να διευκολυνθεί επιχειρησιακά ένας τέτοιος σχεδιασμός είναι απαραίτητη η ύπαρξη κοινωνικών, οικονομικών κ.α. στοιχείων, στη βάση των οποίων να μπορούν να τοποθετηθούν μετρήσιμοι στόχοι και να χαραχθούν ολοκληρωμένες παρεμβάσεις. Τα στοιχεία αυτά είναι σημαντικό να έχουν χωρική αναφορά και υψηλή ανάλυση (π.χ. επίπεδο οικοδομικού τετραγώνου), και να ανανεώνονται τακτικά (π.χ. ετησίως) ώστε να διευκολύνεται η διοχέτευση των (λιγοστών διαθέσιμων) πόρων σε περιοχές των οποίων η ανθεκτικότητα απειλείται περισσότερο, να γίνεται προσαρμογή των λύσεων στις ανάγκες της κάθε γειτονιάς και καλύτερη παρακολούθηση των αποτελεσμάτων.
- Στόχος 2: Χωρικός σχεδιασμός με έμφαση στη συμπαγή ανάπτυξη, την ανάμιξη χρήσεων, τη διαμερισματοποίηση, την συνδεσιμότητα και προσβασιμότητα και γενικά όλες τις αρχές που χαρακτηρίζουν το σχεδιασμό για την αστική ανθεκτικότητα. Στα πλαίσια του στόχου αυτού προτείνεται να δοθεί έμφαση στην ανάπτυξη δημόσιων, κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων που διατηρούν υψηλό επίπεδο ποιότητας, προσκαλούν τους κατοίκους σε αυτούς, και λειτουργούν ως τόποι κοινωνικής αλληλεπίδρασης και ενσωμάτωσης.
- Στόχος 3: Ανάδειξη της ιστορίας και της εμπειρίας της περιοχής. Τα μνημεία, η ιστορία, και η ταυτότητα της πόλης είναι σημαντικοί πυλώνες της ανθεκτικότητάς της. Ο χωρικός σχεδιασμός είναι απαραίτητο να ενσωματώνει και να αναδεικνύει τον ιστορικό και μνημειακό χαρακτήρα της κεντρικής περιοχής της Θεσσαλονίκης, ακόμη και αν αυτό συνεπάγεται «δύσκολες» αποφάσεις όσον αφορά τη δόμηση, τον κυκλοφορικό σχεδιασμό και τους δημόσιους χώρους.
- Στόχος 4: Ενθάρρυνση και θεσμικές ρυθμίσεις για συμμετοχή των πολιτών στο σχεδιασμό με φυσικά και ψηφιακά εργαλεία. Προτείνεται η δημιουργία και εφαρμογή μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής έξυπνης πόλης στην κατεύθυνση της ανθεκτικότητας, η οποία να λαμβάνει υπόψη το ρόλο, τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες του φυσικού χώρου, της κοινωνίας και των θεσμών, με απώτερο σκοπό την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου οικοσυστήματος αστικής ευφυΐας. Η προσέγγιση αυτή είναι σημαντικό να εφαρμοστεί στο μητροπολιτικό (διαδημοτικό) επίπεδο, ώστε να διευκολύνεται η παρακολούθηση της υφιστάμενης κατάστασης

και ο συντονισμός δράσεων και έργων κατά μήκος όλης της γεωγραφικής περιοχής της πόλης.

Όσον αφορά τις πιθανές υποστηρικτικές δομές και τους θεσμούς που θα μπορούσαν ουσιαστικά να εφαρμόσουν μια στρατηγική αστικής ανθεκτικότητας, τόσο στη Θεσσαλονίκη, όσο και στις υπόλοιπες Ελληνικές πόλεις, συνήθως υπάρχουν (ως μονάδες) αρκετές δομές, αλλά οι θεσμοί που τις διασύνδεουν μεταξύ τους και με τα επίπεδα διοίκησης και αυτοδιοίκησης είναι χαλαροί ή και σε ορισμένες περιπτώσεις ανύπαρκτοι. Για την αντιμετώπιση αυτής της αδυναμίας, και κυρίως για να μπορέσει να υλοποιηθεί ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο χωρικού σχεδιασμού για την πόλη της Θεσσαλονίκης υπό το πρίσμα της αστικής ανθεκτικότητας, είναι αναγκαίες σημαντικές διοικητικές μεταρρυθμίσεις για τη διασύνδεση και τον συντονισμό των κρίσιμων υφιστάμενων και νέων δομών. Είναι επίσης καθοριστική η συστηματοποίηση και ενδυνάμωση των ανεξάρτητων φορέων και των ομάδων πολιτών σε όλο το φάσμα του Σχεδιασμού, από τον ορισμό των προβλημάτων, στον καθορισμό των στόχων, την εφαρμογή και την ανατροφοδότηση της προσέγγισης που υιοθετείται απέναντι στο κρίσιμο ζήτημα της αστικής ανθεκτικότητας.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την κ. Αθηνά Γιαννακού, αρχιτέκτων – πολεοδόμο, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, η οποία χρησιμοποιώντας την πολύχρονη ακαδημαϊκή και επαγγελματική της εμπειρία με βοήθησε με στοχευμένα και εποικοδομητικά σχόλια να βελτιώσω την εργασία αυτή. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τους δύο ανώνυμους κριτές του άρθρου, οι οποίοι με τις επισημάνσεις τους με βοήθησαν να οργανώσω και να εξειδικεύσω καλύτερα την εργασία αυτή.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ανδρικοπούλου, Ε., Γιαννακού, Α., Καυκαλάς, Γ. & Πιτσιάβα-Λατινοπούλου, Μ. (2015α), Πόλη και πολεοδομικές πρακτικές – Για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη, Αθήνα: Κριτική.
- Ανδρικοπούλου, Ε., Κακδέρη, Χ., Καυκαλάς, Γ. & Τασοπούλου, Α. (2015β), "Διαδρομές περιφερειακής ανθεκτικότητας: επιπτώσεις της κρίσης και προοπτικές χωρικής ανάπτυξης στην περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας", *Αειχώρος*, 20: 4-31.
- Βιοτεχνικό Επιμελητήριο Θεσσαλονίκης (2017), "Δελτίο Τύπου της από 3 Ιουλίου 2017: 14.18ο λουκέτα στα χρόνια της κρίσης" [Online]. Διαθέσιμο: <https://goo.gl/aFJfLR> (τελευταία πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2017)

- Γιαννακού, Α. (2008), "Πολεοδομικά Σχέδια για τη Θεσσαλονίκη: Ιδεολογία και Πρακτική στη Διάρκεια του 20ου αιώνα", στο Γ. Καυκαλάς, Α. Λαμπριανίδης και Ν. Παπαμίχος (επ.) *Η Θεσσαλονίκη στο μεταίχμιο. Η πόλη ως διαδικασία αλλαγών*, Αθήνα: Κριτική, 447-487.
- Γιαννακού, Α. (2012), Πρότυπα προαστιακής ανάπτυξης και διάχυσης στη Θεσσαλονίκη: Χωρικές πλευρές μιας πολύπλευρης κρίσης, *10^ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο του Ελληνικού Τμήματος της ERSA: Οικονομική Κρίση και Πολιτικές Ανάπτυξης και Συνοχής*, 1 – 2 Ιουνίου 2012, Θεσσαλονίκη
- Γιαννακού, Α. και Καυκαλάς, Γ. (1999), "Τάσεις χωροθέτησης του τριτογενούς τομέα και η ρύθμιση της αστικής ανάπτυξης: Μαθήματα από την περίπτωση της Θεσσαλονίκης", στο Δ. Οικονόμου και Γ. Πετράκος (επ.) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων*, Αθήνα: εκδ. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας-Gutenberg, 93-115.
- Δήμος Θεσσαλονίκης (2017α), "Resilient Thessaloniki – Ενισχύοντας την Αστική Ανθεκτικότητα της Πόλης" [Online]. Διαθέσιμο: <https://goo.gl/Cedmrm> (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- Δήμος Θεσσαλονίκης (2017β), "Ψηφιακή Στρατηγική Δήμου Θεσσαλονίκης 2017-2030" [Online]. Διαθέσιμο: <https://thessaloniki.gr/egrisi-psifiakis-stratigikis-dimoy-thess-2017-2030/> (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- Δήμος Θεσσαλονίκης (2010), Μητροπολιτική Αναπτυξιακή Θεσσαλονίκης – Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρία ΟΤΑ [Online]. Διαθέσιμο: <https://goo.gl/zq2LYB> (τελευταία πρόσβαση 19 Οκτωβρίου 2017)
- Ελληνική Στατιστική Αρχή – ΕΛΣΤΑΤ (2011), Απογραφή Πληθυσμού-Κατοικιών 2011 [Online]. Διαθέσιμο: <http://www.statistics.gr/2011-census-pop-hous> (τελευταία πρόσβαση 19 Οκτωβρίου 2017)
- Καραδήμου Γερόλυπου, Α. (1995), Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917, Δεύτερη Έκδοση, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Καραδήμου Γερόλυπου, Α. (2008), "Ο Αστικός Χώρος της Θεσσαλονίκης", στο Γ. Καυκαλάς, Α. Λαμπριανίδης και Ν. Παπαμίχος (επ.) *Η Θεσσαλονίκη στο μεταίχμιο. Η πόλη ως διαδικασία αλλαγών*, Αθήνα: Κριτική, 95-150.
- Καυκαλάς, Γ. (1999), Μείωση της μονοκεντρικότητας στο πολεοδομικό συγκρότημα και ο ρόλος του τριτογενούς τομέα, Θεσσαλονίκη: ΖΗΤΗ.
- Καυκαλάς, Γ. (2014), "Μια συζήτηση με την Καλλιόπη Σαπουντζάκη για την Αναζήτηση της Δίκαιης και Βιώσιμης Πόλης", *Διάλογοι: Πρωτοβουλία Πόλη + Κρίση* [Online]. Διαθέσιμο: <https://goo.gl/Vgsa4Z> (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)

- Καυκαλάς, Γ., Βιτοπούλου, Α., Γεμεντζή, Γ., Γιαννακού, Α. και Τασοπούλου, Α. (2015) Βιώσιμες Πόλεις: Προσαρμογή και Ανθεκτικότητα σε Περιόδους Κρίσης, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Σαπουντζάκη, Κ. (επ.) (2007) Το Αύριο εν Κινδύνω: Φυσικές και τεχνολογικές καταστροφές στην Ευρώπη και την Ελλάδα, Αθήνα: Gutenberg.
- Σαπουντζάκη, Κ. (2015), "Κοινωνικές και Θεσμικές Προσαρμογές στις Ελληνικές Πόλεις της Κρίσης: Μηνύματα για τη Θεωρία και Πράξη του Σχεδιασμού του Χώρου" (παρουσίαση), Θεσσαλονίκη: Μεταπτυχιακό Φόρουμ για την Κρίση και την Ανάπτυξη, 2 Μαρτίου 2015 [Online]. Διαθέσιμο: <http://afroditi.uom.gr/rdrgr/?q=el/node/221> (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής – ΥΠΕΚΑ (2012), Μελέτη Επικαιροποίησης Ρυθμιστικού Σχεδίου Θεσσαλονίκης [Online]. Διαθέσιμο: <https://goo.gl/moxRRT> (τελευταία πρόσβαση 19 Οκτωβρίου 2017)
- Φατούρος, Α. Δ. (1993), Θεσσαλονίκη, επιβίωση ή μεγάλη πόλη, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Χριστοδούλου, Χ. (2008), "Αστικοποίηση και χώροι κοινωνικού αποκλεισμού: εγκαταστάσεις κατοίκησης στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης, 1980-2000", Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.
- Χριστοδούλου, Χ. (2015), Τοπία αστικής διάχυσης, αστικοποίηση και πολεοδομικός σχεδιασμός: Η περιφέρεια της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Ξενόγλωσση

- Ahern, J. (2011) "From fail-safe to safe-to-fail: Sustainability and resilience in the new urban world", *Landscape and Urban Planning*, 100(4): 341-343.
- Angelidou, M. (2014) "Smart city policies: A spatial approach", *Cities*, 41: S3-S11.
- Angelidou, M. (2015α) "Strategic Planning for the Development of Smart Cities (Greek title: Στρατηγικός Σχεδιασμός για την Ανάπτυξη Ευφυών Πόλεων)", Doctoral Thesis, Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki, Faculty of Engineering, Faculty of Architectural Engineering.
- Angelidou, M. (2015β) "Smart Cities: a conjuncture of four forces", *Cities*, 47: 95-106.
- Angelidou, M. (2016) "Four European Smart City Strategies", *International Journal of Social Science Studies*, 4(4): 18-30.
- Angelidou, M., Gountaras, N., Tarani, P. (2012) "Engaging Digital Services for the creation of urban Knowledge Ecosystems: The case of Thermi, Greece", *International Journal of Knowledge-Based Development*, 3(4): 331-350.

- ARUP and Engineers Without Borders-UK (2012), "Visions of a resilient city", Resilient Cities 2012 Competition, London, UK [Online]. Διαθέσιμο: <https://www.arup.com/publications/research/section/visions-of-a-resilient-city> (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- Beilin, R., Reichelt, N., Sysak, T. (2013) "Resilience in the Transition Landscapes of the Peri-urban: From 'Where' with 'Whom' to 'What'", *Urban Studies*, 52(7): 1304-1320.
- Cachinho, H. (2014) "Consumerscapes and the resilience assessment of urban retail systems", *Cities*, 36: 131-144.
- Carpenter, S., Walker, B., Anderies, J. M., Abel, N. (2001) "From metaphor to measurement: resilience of what to what?", *Ecosystems*, 4(8): 765-781.
- Collier, M., Nedović-Budić, Z., Aerts, J., Connop, S., Foley, D., Foley, K., Newport, D., McQuaid, S., Slaev, A. and Verburg, P. (2013) "Transitioning to resilience and sustainability in urban communities", *Cities*, 32: S21-S28.
- Deffner, A. M. and Labrianidis, L. (2005) "Planning culture and time in a mega-event: Thessaloniki as the European city of culture in 1997", *International Planning Studies*, 10(3-4): 241-264.
- Desouza, K. C. and Flanery, T. H. (2013) "Designing, planning, and managing resilient cities: A conceptual framework", *Cities*, 35: 89-99.
- Evans, J. P. 2011. "Resilience, ecology and adaptation in the experimental city", *Transactions of the institute of British Geographers*, 36(2): 223-237.
- Fernandes, J. R. and Chamusca, P. (2014) "Urban policies, planning and retail resilience", *Cities*, 36: 170-177.
- Fink-Hooijer, F. (2015) "Civil protection: better together – within Europe and globally", στο: *The challenge of resilience in a globalised world*, Joint Research Centre, Luxembourg: Publications of the European Commission, 28-29.
- Fischer, G. (2015) "Social resilience", στο: *The challenge of resilience in a globalised world*, Joint Research Centre, Luxembourg: Publications of the European Commission, 42-43.
- Frantzeskaki, N. (2016), "Urban Resilience; A concept for co-creating cities of the future", Urbact Network: Resilient Europe [Online]. Διαθέσιμο: <http://urbact.eu/concept-note-urban-resilience> (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- Giovannini, E. (2015) "Measuring resilience to design innovative policies", στο: *The challenge of resilience in a globalised world*, Joint Research Centre, Luxembourg: Publications of the European Commission, 62-63.
- Holling, C. S. (1973) "Resilience and Stability of Ecological Systems", *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4(1): 1-23.

- Kamaras, A. and Yiannakou, A. (2017) "Interactions between Strategic Spatial Planning and Local State in Weak Institutional Settings", *disP - The Planning Review*, 53(3): 71-83.
- Komninos, N. (2015) *The Age of Intelligent Cities; Smart Environments and Innovation-for-all Strategies*, London and New York: Routledge.
- Labrianidis, L. (1996) "Subcontracting in Greek manufacturing and the opening of the Balkan markets", *Cyprus Journal of Economics*, 9(1): 29-45.
- Lechner, S. (2015) "The concept of resilience: a European perspective", στο: *The challenge of resilience in a globalised world*, Joint Research Centre, Luxembourg: Publications of the European Commission, 16-17.
- Lu, P. & Stead, D. (2013) "Understanding the notion of resilience in spatial planning: A case study of Rotterdam, The Netherlands", *Cities*, 35: 200-212.
- Martin-Breen, P. and Anderies, J. M. (2011), "Resilience: A Literature Review", The Bellagio Initiative, Institute of Development Studies, The Resource Alliance and The Rockefeller Foundation [Online]. Διαθέσιμο: <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/123456789/3692> (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- Kärholm, M., Nylundm K., Prieto de la Fuente, P. (2014) "Spatial resilience and urban planning: Addressing the interdependence of urban retail areas", *Cities*, 36: 121-130.
- Meerow, S., Newell, J. P., Stults, M. (2016) "Defining urban resilience: A review", *Landscape and Urban Planning*, 147: 38-49.
- Municipality of Thessaloniki (2016), "Thessaloniki Baseline Study: Partner Profile", Thessaloniki: Urbact III / Resilient Europe.
- Navracsics, T. (2015) "Foreword", στο: *The challenge of resilience in a globalised world*, Joint Research Centre, Luxembourg: Publications of the European Commission, 2-3.
- Nordvik, J.-P. (2015) "Big data and the 'Internet of Things': research for Europe's digital resilience", στο: *The challenge of resilience in a globalised world*, Joint Research Centre, Luxembourg: Publications of the European Commission, 54-55.
- OECD (2016), "Resilient Cities; Policy Highlights of the OECD Report", Lisbon: International Roundtable for Cities [Online]. Διαθέσιμο: <http://www.oecd.org/gov/regional-policy/resilient-cities.htm> (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- Stigson, B. (2015) "A business perspective", στο: *The challenge of resilience in a globalised world*, Joint Research Centre, Luxembourg: Publications of the European Commission, 10-11.

- Šucha, V. (2015) "A more resilient Europe and the role of science", στο: *The challenge of resilience in a globalised world*, Joint Research Centre, Luxembourg: Publications of the European Commission, 6-7.
- The Rockefeller Foundation and ARUP (2015), "City Resilience Framework", 100 Resilient Cities—Pioneered by the Rockefeller Foundation [Online]. Διαθέσιμο: www.100resilientcities.org/resources (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- The World Bank (2015), "Resilient Cities Program" [Online]. Διαθέσιμο: <http://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/brief/resilient-cities-program> (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- The World Bank and Global Facility for Disaster Reduction and Recovery (2013), "Building Resilience; Integrating Climate and Disaster Risk into Development" [Online]. Διαθέσιμο: <http://hdl.handle.net/10986/16639> (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction (2012), "The Ten Essentials for Making Cities Resilient" [Online]. Διαθέσιμο: http://www.unisdr.org/files/26462_13.tenessentialchecklist.pdf (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction (2015), "Making Cities Resilient: My City is Getting Ready" [Online]. Διαθέσιμο: http://www.unisdr.org/files/28240_rcreport.pdf (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- URBACT (2015), "URBACT Network: Resilient Europe" [Online]. Διαθέσιμο: <http://urbact.eu/resilient-europe> (τελευταία πρόσβαση 10 Οκτωβρίου 2017)
- Wagenaar, H., Wilkinson, C. (2013) "Enacting Resilience: A Performative Account of Governing for Urban Resilience", *Urban Studies*, 52: 1265-1284.
- Wilkinson, C. (2012) "Social-ecological resilience: Insights and issues for planning theory", *Planning Theory*, 11: 148-169.
- Yiannakou, A. (2012) Land policy programmes in Thessaloniki from the mid-war period until the 1960s: transitions towards a contemporary metropolitan area. *Thessaloniki: a city in transition, 1912- 2012*, 18 – 21 October 2012, Thessaloniki, Greece.

Μαργαρίτα Αγγελίδου
e-mail: [mangel\(AT\)auth.gr](mailto:mangel(AT)auth.gr)

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΣΚΑΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ
ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ ΑΣΠΑ
ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
ΚΑΛΛΙΩΡΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Γιαννακούρου Τζίνα	- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)
Καρύδης Δημήτρης	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Κοσμόπουλος Πάνος	- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (ΔΠΘ)
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαλούτας Θωμάς	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Μαντουβάλου Μαρία	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Μελαχροινός Κώστας	- Queen Mary, University of London
Μοδινός Μιχάλης	- Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών (ΔΙΠΕ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Université de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Χαστάογλου Βίλμα	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)

αιχώρος

ΤΕΥΧΟΣ 27 | ΕΤΟΣ 2018
ISSUE | YEAR

- Μιμής, Α., Στάμου, Μ.** 4
Συγκριτική Εξέταση των Λογισμικών Χωρικής Οικονομετρίας
- Καρκάνης, Δ.** 21
«Αθήνα καλεί Πεκίνο»:
Αναδρομική ανάλυση της εξέλιξης των ελληνικών εξαγωγών αγαθών στην Κίνα (1995-2015)
- Γιαννακού, Α., Σαλάτα, Κ.Δ.** 43
Πράσινη Υποδομή:
Ανασκόπηση της συμβολής στις αστικές περιοχές και
διερεύνηση των προβλέψεων του ελληνικού συστήματος σχεδιασμού
- Ντριάνκος, Ι., Ποζουκίδου, Γ.** 76
Αστική διάχυση:
Μεθοδολογία και δείκτες μέτρησης για τις ελληνικές πόλεις
- Αγγελίδου, Μ.** 109
Προς Ένα Ολοκληρωμένο Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού
για την πόλη της Θεσσαλονίκης στο Μοντέλο της Αστικής Ανθεκτικότητας
- Δούκισσας, Λ., Κατσιγιάννη, Ξ.** 144
Περιβαλλοντικοί Κίνδυνοι και Διαχείριση Υδατικών Πόρων στις Νησιωτικές Περιοχές των Κυκλάδων:
Η Περίπτωση της Άνδρου
- Πορτοκαλίδης, Κ.** 173
Ο Συντελεστής Δόμησης ως κρίσιμη χωρική μεταβλητή σχεδιασμού:
Το παράδειγμα της Αλεξανδρούπολης
- ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ**
- Σκάγιαννης Π.** 196
Andreasen, N., Pantzou, N., Papadopoulos, D., & Darlas, (Επιμέλεια) (2017)
Unfolding a Mountain A Historical Archaeology of Modern and Contemporary Cave Use on Mount Pelion